

ОЛЕКСАНДР ВРУБЛЕВСЬКИЙ

**ЯК ОСКАРЖИТИ
РІШЕННЯ ВЛАДИ?**

**ІКЦ "Леста"
Київ – 2008**

ББК 67.9(4УКР)69
В31

Видання здійснене за підтримки фонду Чарльза Стюарта Мотта

Погляди, викладені тут, належать авторам цієї роботи і не можуть ні за яких обставин вважатися такими, що виражають офіційну точку зору Фонду Чарльза Стюарта Мотта.

Ця інформація та розробки є вільними для копіювання, перевидання та поширення по всій території України усіма способами, якщо вони здійснюються безоплатно для кінцевого споживача та якщо при таких копіюванні, перевиданні та поширенні є обов'язкове посилання на автора і суб'єкта майнового права на цю інформацію та розробки.

Будь-який збіг у зразках процесуальних документів імен, прізвищ чи адрес є випадковим.

Врублевський Олександр.

В31 **Як оскаржити рішення влади?** : Практ. посіб. в запитаннях та відповідях. – К. : ІКЦ „Леста“, 2008. – 72 с.

ISBN 978-966-8312-44-1

У цьому виданні висвітлюється основні поняття адміністративного судочинства та порядок проходження судових процедур у зв'язку із оскарженням рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Розраховане на широке коло читачів.

ББК 67.9(4УКР)6

ВІД АВТОРА

Конституція України закріпила положення, відповідно до якого юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ст. 121). Згодом Закон України «Про судоустрій України» визначив, що судова влада в Україні реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального та конституційного судочинства (ч. 2 ст. 1).

Прийняття Кодексу адміністративного судочинства та створення системи адміністративних судів стало важливим кроком у започаткуванні функціонування повноцінного механізму захисту фізичних та юридичних осіб у відносинах з органами публічної влади. Адже до запровадження адміністративної юстиції не передбачалося скасування адміністративних актів. Дозволялося лише порушувати питання перед адміністративним органом, який прийняв такий акт, про його відміну чи внесення до нього змін або ж звертатися до вищого органу з вимогою скасування незаконного акта.

Запровадження в Україні адміністративної юстиції має своєю метою гарантувати права кожного оскаржувати в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, що, в свою чергу, повинно забезпечити реалізацію конституційного принципу відповідальності держави за свою діяльність перед людиною.

Досвід багатьох європейських країн доводить, що адміністративні суди є доступним і ефективним інструментом захисту прав, свобод і інтересів людини від порушень з боку органів державної влади та місцевого самоврядування.

З кожним роком адміністративне судочинство в Україні стає тим дієвим механізмом, який забезпечує не лише реальний захист громадян у відносинах з органами публічної влади, але й дисциплінує суб'єктів владних повноважень при прийнятті рішень чи вчиненні ними різного роду дій.

Сподіваюся, що це видання дозволить пересічним громадянам ознайомитися з основними положеннями адміністративного судочинства та поліпшити свої знання у цій галузі законодавства.

ОРГАНИ ВЛАДИ, РІШЕННЯ, ДІЇ ТА БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ЯКИХ МОЖУТЬ БУТИ ОСКАРЖЕНІ

Коли можна звертатися до адміністративного суду, оскаржуючи рішення та дії влади?

До адміністративного суду можна звертатися у тому випадку, коли відбулося порушення прав, свобод та інтересів фізичних осіб (громадян), прав та інтересів юридичних осіб (підприємств, установ, організацій) у сфері *публічно-правових відносин*¹ від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Що необхідно розуміти під порушенням прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин?

Під порушенням прав і свобод фізичних та юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин слід розуміти ті негативні наслідки, що були спричинені рішенням або діями (активна діяльність) з боку органів влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та службових осіб, і які були прийняті (вчинені):

- не на підставі, не у межах повноважень та не у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;
- з іншою метою, ніж це передбачено наданим відповідним повноваженням;
- необґрунтовано, тобто без урахування всіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії);
- упереджено;
- без дотримання принципу рівності перед законом, що призвело до несправедливої дискримінації;
- непропорційно, зокрема без дотримання необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія);
- без урахування права особи на участь у процесі прийняття рішення тощо.

Порушення прав і свобод фізичних та юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин також можуть бути спричинені й бездіяльністю (від-

¹ *Публічно-правові відносини* – це відносини фізичних та юридичних осіб, тобто громадян, підприємств, установ і організацій з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами, іншими суб'єктами при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень.

сутність діяльності, пасивність) з боку органів влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Що можна оскаржувати, звертаючись до адміністративного суду?

До адміністративних судів можуть бути оскаржені *будь-які рішення, дії чи бездіяльність* суб'єктів владних повноважень.

Кого закон відносить до суб'єктів владних повноважень?

До суб'єктів владних повноважень належать: органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їхні посадові чи службові особи, інші суб'єкти при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень (п. 7 ч. 1 ст. 3 КАС).

Хто є органами державної влади на місцевому рівні?

Органами державної влади на місцевому рівні є:

- державна адміністрація;
- державна податкова інспекція;
- орган Пенсійного фонду України;
- орган праці та соціального захисту населення;
- орган юстиції;
- державна виконавча служба;
- орган внутрішніх справ (міліція) тощо.

Хто є органами місцевого самоврядування?

У сільських районах органами місцевого самоврядування є сільські, селищні, міські та районні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад відповідних сіл, селищ, міст та районів.

Хто такі суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції на основі законодавства?

Визначення поняття суб'єктів, що здійснюють владні управлінські функції на основі законодавства, чинний КАС не містить.

Проведений аналіз деяких нормативно-правових актів дозволяє стверджувати, що до суб'єктів, які здійснюють владні управлінські функції на основі законодавства, слід віднести будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення, громадські формування з охорони громадського по-

Органи влади, рішення, дії та бездіяльність яких можуть бути оскаржені

рядку і державного кордону (ст. 140 Конституції України, закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону») тощо.

Хто є посадовими та службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування?

Чинний КАС закріпив, що посадові та службові особи органів державної влади, органів місцевого самоврядування є суб'єктами владних повноважень. Однак визначення цих двох категорій осіб у ст. 3 КАС («Визначення понять») відсутнє.

Визначення *посадових осіб* дає Закон України «Про державну службу» (ч. 2 ст. 2). Так, посадовими особами визнаються керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій.

Поняття службових осіб містить чинний Кримінальний кодекс України. Зокрема, в Примітці 1 до ст. 364 зазначається, що службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням².

Які існують відмінності між посадовими та службовими особами?

Вісно, що відмінності між посадовими та службовими особами існують, але вони не мають принципового значення в адміністративному судочинстві. Це пояснюється тією обставиною, що і посадові, і службові особи однаковою мірою можуть виступати відповідачами в адміністративному суді.

Незнання громадянином, чи є конкретний суб'єкт владних повноважень службовою чи посадовою особою органу влади або місцевого самоврядування, не є перешкодою для звернення за захистом порушених прав до адміністративного суду. Як посадові, так і службові особи несуть однакову юридичну відповідальність за правопорушення в сфері публічно-правових відносин.

Сподіваюся, що для більш чіткого розуміння понять посадової та службової особи, цю прогалину з часом вирішить саме Кодекс адміністративного судочинства.

² Зміст організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків розкриває Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво».

Які рішення можна оскаржувати в адміністративному суді?

В адміністративному суді можна оскаржувати рішення, які були прийняті суб'єктом владних повноважень у вигляді нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії.

Що собою являє нормативно-правовий акт?

Нормативно-правовий акт – це виданий суб'єктом владних повноважень документ, який встановлює, змінює чи припиняє дію загальнообов'язкових правил поведінки, та призначений для неодноразового застосування.

Нормативно-правовий акт діє на конкретній території, на яку поширюється компетенція суб'єкта владних повноважень, упродовж певного часу (чітко встановленого або необмеженого) та стосується усього або значної частини населення.

Що собою являє правовий акт індивідуальної дії?

Правовий акт індивідуальної дії – це виданий суб'єктом владних повноважень документ, прийнятий з метою реалізації положень нормативно-правового акта (актів) щодо конкретної життєвої ситуації, не містить загальнообов'язкових правил поведінки та стосується прав і обов'язків чітко визначеного суб'єкта (суб'єктів), на які він поширюється.

Прикладом правового акта індивідуальної дії може бути рішення місцевої ради про відмову конкретному громадянину (громадянам) в безоплатній передачі земельної ділянки із земель державної і комунальної власності, передбаченої ст. 121 Земельного кодексу України.

Хто може оскаржувати нормативно-правові акти та правові акти індивідуальної дії?

Право оскаржити нормативно-правовий акт мають особи, щодо яких його застосовано, а також особи, які є суб'єктом правовідносин, у яких буде застосовано цей акт (ч. 2 ст. 171 КАС). Щодо осіб, які наділені правом оскарження правових актів індивідуальної дії, чинний КАС прямої вказівки не містить. Однак, застосовуючи аналогію закону (ч. 7 ст. 9 КАС), можна зробити висновок, що оскаржувати правовий акт індивідуальної дії мають право особи, щодо яких його застосовано.

Які дії та бездіяльність можна оскаржити в адміністративному суді?

До адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рі-

Органи влади, рішення, дії та бездіяльність яких можуть бути оскаржені

шень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження (ч. 2 ст. 2 КАС).

Під діями суб'єктів владних повноважень необхідно розуміти активну діяльність з боку органів влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, що спрямована на виконання нормативно-правових актів різної юридичної сили.

Дії суб'єктів владних повноважень, що спрямовані на виконання нормативно-правових актів різної юридичної сили можуть бути двох видів:

- дії вчиняються відповідно до нормативно-правового акта, який повністю чи частково суперечить правовим актам вищої юридичної сили;
- дії вчиняються всупереч вимогам нормативно-правових актів, які застосовуються.

Бездіяльність (відсутність діяльності, пасивність) з боку органів влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб має місце у тому випадку, коли вони зобов'язані були прийняти рішення або вчинити дію протягом визначеного законодавством строку, але цього не зробили, і це призвело до порушення прав і свобод фізичних та/чи юридичних осіб. Наприклад, сільська рада проводить сесійні засідання і не виносить на розгляд питання про безкоштовну передачу у власність громадян за їх заявами земельних ділянок; державний реєстратор не видає свідоцтва про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця після того, як минув строк на його видачу; посадова особа письмово не повідомила громадянина про результати розгляду отриманої скарги тощо.

Чи можуть бути оскаржені до адміністративного суду скарги, заяви щодо нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні?

Ні не можуть. Такі скарги і заяви розглядаються за правилами позовного провадження, встановленого ЦПК (п. 8 прикінцевих та перехідних положень ЦПК).

КОМПЕТЕНЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ ЩОДО ВИРІШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ

На які види спорів поширюється компетенція адміністративних судів?

Компетенція адміністративних судів поширюється:

- на спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності;
- спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;
- спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень, а також спори, які виникають з приводу укладання та виконання адміністративних договорів;
- спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом;
- спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

Що не підлягає оскарженню в адміністративному суді та на які відносини не поширюється його компетенція?

Не підлягають оскарженню в адміністративному суді ті рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, щодо яких встановлено чинним законодавством України інший порядок судового провадження.

Компетенція адміністративного суду поширюється виключно на ті види відносин, які визначено чинним законодавством. Зокрема, компетенція адміністративних судів не поширюється на відносини, справи в яких:

- віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України;
- вирішуються в порядку кримінального судочинства;
- вирішуються в порядку, визначеному Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Також компетенція адміністративних судів не поширюється на відносини, які відповідно до закону, статуту (положення) об'єднання громадян належать до його внутрішньої діяльності або виключної компетенції.

Як взяти, до якого адміністративного суду необхідно звертатися?

Для того щоб пред'явити позов (подати заяву), треба знати, до якого суду необхідно звертатися. Це питання вирішується відповідно до правил підсудності, яка встановлена чинним КАС.

Що таке підсудність?

Підсудність означає – який суд зобов'язаний прийняти адміністративний позов (позовну заяву) та вирішити її по суті. Іншими словами, правила підсудності дозволяють визначити компетентний суд для розгляду і вирішення конкретної справи.

Так, питання про підсудність виникає перед особою, яка має намір звернутися до адміністративного суду, але не знає до якого – місцевого загального суду як адміністративного чи окружного адміністративного суду. Для цього необхідно знати, які справи підсудні двом видам судів – місцевим загальним судам як адміністративним та окружним адміністративним судам.

Відповідь на це запитання дають правила підсудності, визначені чинним КАС (ст. 18–22). В адміністративному судочинстві існує предметна, територіальна, інстанційна підсудність та за зв'язком вимог.

Які справи підсудні місцевим загальним судам у порядку адміністративного судочинства?

Відповідно до правил предметної підсудності місцевим загальним судам як адміністративним судам підсудні:

- адміністративні справи, у яких однією зі сторін є орган чи посадова особа місцевого самоврядування, посадова чи службова особа органу місцевого самоврядування, крім тих, які підсудні окружним адміністративним судам;
- усі адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності (ч. 1 ст. 18 КАС).

Які справи підсудні окружним адміністративним судам?

Відповідно до правил предметної підсудності окружним адміністративним судам підсудні адміністративні справи, у яких однією зі сторін є орган державної влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, їх посадова чи службова особа, крім справ з приводу їхніх рішень, дій чи бездіяльності у справах про адміністративні проступки (ч. 2 ст. 18 КАС).

Поруч з цим існує правило, яке дозволяє позивачу самостійно обирати суд для звернення до нього з позовною заявою. Зокрема, справи щодо оскар-

ження дій або бездіяльності посадових чи службових осіб місцевих органів виконавчої влади розглядаються і вирішуються місцевим загальним судом як адміністративним судом або окружним адміністративним судом за вибором позивача (див. ч. 3 ст. 18 КАС).

Що собою являє територіальна підсудність?

Територіальна підсудність розмежовує повноваження щодо розгляду адміністративними судами справ між однорідними адміністративними судами залежно від території, на яку поширюється їх діяльність, визначаючи, який суд може розглядати конкретну справу як суд першої інстанції.

Правила територіальної підсудності адміністративних справ визначають:

- адміністративні справи вирішуються адміністративним судом за місцезнаходженням відповідача;
- адміністративні справи з приводу оскарження правових актів індивідуальної дії, а також дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, які стосуються інтересів конкретної особи, вирішуються адміністративними судами за місцем проживання (перебування, знаходження) позивача;
- адміністративні справи вирішуються окружним адміністративним судом, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ;
- адміністративні справи з приводу оскарження нормативно-правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерства чи іншого центрального органу виконавчої влади, Національного банку України чи іншого суб'єкта владних повноважень, повноваження якого поширюються на всю територію України;
- адміністративні справи, відповідачем у яких є закордонне дипломатичне чи консульське представництво України, їхня посадова чи службова особа;
- адміністративні справи про анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії, про заборону (примусовий розпуск, ліквідацію) політичної партії.

У разі невизначеності КАС територіальної підсудності адміністративної справи така справа розглядається місцевим адміністративним судом за вибором позивача.

Що визначає інстанційна підсудність?

Інстанційна підсудність визначає повноваження окремих ланок судової системи залежно від виконуваних ними функцій (розгляд у першій інстанції, апеляційний розгляд, касаційний розгляд, перегляд судових рішень тощо).

Що означає підсудність за зв'язком вимог?

Підсудність за зв'язком вимог означає: якщо декілька позовних вимог підсудні одному і тому ж адміністративному суду і вони пов'язані між собою, то позивач має право заявити їх в одній позовній заяві.

Також цей вид підсудності передбачає, що вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Інакше вимоги про відшкодування шкоди вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства.

Якщо існує декілька вимог, які належить розглядати в порядку різного судочинства (цивільного, господарського чи кримінального), чинний КАС не допускає об'єднання їх в одне провадження, якщо інше не встановлено законом (див.: ст. 21 КАС).

Підсудність за зв'язком вимог має й інше значення. Так, суд може своєю ухвалою об'єднати для спільного розгляду і вирішення кілька адміністративних справ за однорідними позовними заявами одного й того ж позивача до того ж відповідача чи до різних відповідачів або за позовними заявами різних позивачів до одного й того самого відповідача (ст. 116 КАС).

Чим відрізняються місцеві загальні суди як адміністративні суди від окружних адміністративних судів?

Місцевими загальними судами як адміністративними судами є міські, районні, районні в місті та міськрайонні суди, які уповноважені розглядати і вирішувати справи відповідно до підсудності, визначеної КАС.

Окружними адміністративними судами є суди першої інстанції в структурі спеціалізованих судів, які зазвичай розміщені в обласних центрах і уповноважені розглядати і вирішувати справи відповідно до підсудності, визначеної КАС.

Отже, місцеві загальні суди як адміністративні суди відрізняються від окружних адміністративних судів:

- належністю до різних видів судів (загальних чи спеціалізованих);
- місцезнаходженням (в районі (місті) чи в обласному центрі);
- компетентністю щодо розгляду і вирішення певних категорій справ.

До якого суду необхідно звертатися: до місцевого загального суду як адміністративного суду чи до окружного адміністративного суду?

Визначальним моментом тут є правила підсудності, визначені чинним КАС. Це означає, що визначення суду, до якого необхідно звертатися, має здійснюватися з огляду на зміст позовних вимог, місцезнаходження відповідача тощо (див. ст. 18–21 КАС).

Також варто знати, що у разі невизначеності КАС територіальної підсудності адміністративної справи така справа розглядається місцевим адміністративним судом за вибором позивача (ч. 4 ст. 19 КАС).

ПРОЦЕДУРА ОСКАРЖЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ

Хто і з яким документом може звертатися до адміністративного суду?

До адміністративного суду має право звернутися з адміністративним позовом особа, яка вважає, що порушено її права, свободи чи інтереси у сфері публічно-правових відносин.

До адміністративного суду необхідно звертатися з адміністративним позовом, який подається у формі письмової позовної заяви особисто позивачем або його представником.

Хто є сторонами в адміністративному процесі?

Сторонами в адміністративному процесі є позивач та відповідач.

Позивачем в адміністративній справі можуть бути громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, підприємства, установи, організації (юридичні особи), суб'єкти владних повноважень.

Відповідачем в адміністративній справі є суб'єкт владних повноважень, якщо інше не встановлено КАС.

Громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, їх об'єднання, юридичні особи, які не є суб'єктами владних повноважень, можуть бути відповідачами лише за адміністративним позовом суб'єкта владних повноважень:

- про тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян;
- про примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян;
- про примусове видворення іноземця чи особи без громадянства з України;
- про обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо);
- в інших випадках, встановлених законом.

Якими процесуальними правами користуються сторони та які несуть при цьому обов'язки?

Особи, які беруть участь у справі, мають рівні процесуальні права і обов'язки.

Особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами і неухильно виконувати процесуальні обов'язки.

Особи, які беруть участь у справі, мають право:

- знати про дату, час і місце судового розгляду справи, про всі судові рішення, які ухвалюються у справі та стосуються їхніх інтересів;
- знайомитися з матеріалами справи;
- заявляти клопотання і відводи;
- давати усні та письмові пояснення, доводи та заперечення;
- подавати докази, брати участь у дослідженні доказів;
- висловлювати свою думку з питань, які виникають під час розгляду справи, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам;
- подавати заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб;
- знайомитися з технічним записом та журналом судового засідання і подавати письмові зауваження до них;
- робити із матеріалів справи виписки, знімати копії з матеріалів справи, одержувати копії судових рішень;
- оскаржувати судові рішення у частині, що стосується їхніх інтересів;
- користуватися іншими процесуальними правами, наданими КАС.

Особи, які беруть участь у справі, можуть за власний рахунок додатково замовити та отримати в суді засвідчені копії документів і витяги з них.

Окрім вище переложених прав та обов'язків, позивач має право змінити підставу або предмет адміністративного позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог або відмовитися від адміністративного позову в будь-який час до закінчення судового розгляду. Позивач має право відмовитися від адміністративного позову й у суді апеляційної чи касаційної інстанції до закінчення відповідно апеляційного чи касаційного розгляду.

Поруч з цим, відповідач має право визнати адміністративний позов повністю або частково, подати заперечення проти адміністративного позову.

Варто пам'ятати, що сторони можуть досягнути примирення на будь-якій стадії адміністративного процесу, що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі.

Протягом якого часу можна звернутися до адміністративного суду та з якого моменту такий час обчислюється?

Для звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи встановлюється річний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів.

Для захисту прав, свобод та інтересів особи Кодексом адміністративного судочинства та іншими законами можуть встановлюватися інші строки для звернення до адміністративного суду, які, якщо не встановлено інше, обчислюються з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів.

Якщо законом встановлена можливість досудового порядку вирішення спору і позивач скористався цим порядком, то обчислення строку звернення до адміністративного суду починається з дня, коли позивач дізнався про рішення суб'єкта владних повноважень за результатами розгляду його скарги на рішення, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень (див.: ст. 99 КАС).

Що таке процесуальні строки, чим та як вони обчислюються в адміністративному процесі?

Процесуальні строки – це встановлені законом або судом строки, у межах яких вчиняються процесуальні дії.

Процесуальні строки визначаються днями, місяцями і роками, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати.

Перебіг процесуального строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок.

Строк, що визначається роками, закінчується у відповідні місяць і число останнього року цього строку.

Строк, що визначається місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця цього строку.

Якщо закінчення строку, що визначається місяцями, припадає на такий місяць, що відповідного числа не має, то строк закінчується в останній день цього місяця.

Останнім днем строку, який закінчується вказівкою на певний день, вважається цей день. Якщо закінчення строку припадає на вихідний, святковий чи інший неробочий день, останнім днем строку є перший після нього робочий день.

Перебіг строку, закінчення якого пов'язане з подією, яка повинна неминуче настати, закінчується наступного дня після настання події.

Останній день строку триває до двадцять четвертої години, але якщо в цей строк слід було вчинити процесуальну дію в суді, де робочий час закінчується раніше, строк закінчується в момент закінчення цього часу.

Строк не вважається пропущеним, якщо до його закінчення позовна заява, скарга, інші документи чи матеріали або грошові кошти здано на пошту чи передані іншими відповідними засобами зв'язку.

Зупинення провадження в адміністративній справі зупиняє перебіг усіх процесуальних строків у цій адміністративній справі. Перебіг процесуальних строків продовжується з дня поновлення провадження.

Чи можуть процесуальні строки поновлюватися чи продовжуватися?

Ці питання регламентуються ст. 102 КАС. Зокрема, пропущений з поважних причин процесуальний строк, встановлений законом, може бути поновлений, а процесуальний строк, встановлений судом, – продовжений судом за клопотанням особи, яка бере участь у справі.

Питання про поновлення чи продовження пропущеного строку суд вирішує з повідомленням осіб, які беруть участь у справі. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду клопотання судом.

Ухвала суду про відмову в поновленні чи продовженні пропущеного процесуального строку може бути оскаржена особами, які беруть участь у справі.

Якими можуть бути наслідки пропущення строків звернення до адміністративного суду?

Пропущення строку звернення до адміністративного суду є підставою для відмови у задоволенні адміністративного позову за умови, якщо на цьому наполягає одна із сторін.

Якщо суд визнає причину пропущення строку звернення до суду поважною, адміністративна справа розглядається і вирішується в порядку, встановленому КАС.

Необхідно знати, що при подачі адміністративного позову позовні заяви приймаються до розгляду адміністративним судом незалежно від закінчення строку звернення до адміністративного суду (див.: ст. 100 КАС).

Що має бути зазначено у позовній заяві?

Відповідно до ст. 106 КАС у позовній заяві має бути зазначено:

- найменування адміністративного суду, до якого подається позовна заява;
- ім'я (найменування) позивача, поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- ім'я (найменування) відповідача, посада і місце служби посадової чи службової особи, поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі відомі;

Процедура оскарження до адміністративного суду

- зміст позовних вимог і виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги;
- у разі необхідності – клопотання про звільнення від сплати судового збору; про звільнення від оплати правової допомоги і забезпечення надання правової допомоги, якщо відповідний орган відмовив особі у забезпеченні правової допомоги; про призначення судової експертизи; про витребування доказів; про виклик свідків тощо;
- перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

На підтвердження обставин, якими обґрунтовуються позовні вимоги, позивач зазначає докази, про які йому відомо і які можуть бути використані судом.

Позовна заява підписується позивачем або його представником із зазначенням дати її підписання.

Якщо позовна заява подається представником, то у ній зазначаються ім'я представника, його поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є. Одночасно з позовною заявою подається довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника.

Які саме позовні вимоги може містити адміністративний позов?

Адміністративний позов може містити вимоги про:

- скасування або визнання нечинним рішення відповідача – суб'єкта владних повноважень повністю чи окремих його положень;
- зобов'язання відповідача – суб'єкта владних повноважень прийняти рішення або вчинити певні дії;
- зобов'язання відповідача – суб'єкта владних повноважень утриматися від вчинення певних дій;
- стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, завданої його незаконним рішенням, дією або бездіяльністю;
- виконання зупиненої чи невчиненої дії;
- встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень.

Цей перелік не є вичерпним, оскільки позовна заява може містити й інші вимоги на захист прав, свобод чи інтересів у сфері публічно-правових відносин (ч. 4 ст. 105 КАС).

Що необхідно додати до позовної заяви?

До позовної заяви додаються її копії та копії всіх документів, що приєднуються до неї, відповідно до кількості відповідачів, а також документ про сплату судового збору, крім випадків, коли його не належить сплачувати.

На що необхідно звернути особливу увагу при підготовці позовної заяви?

В цілому, позовна заява повинна відповідати вимогам, встановленим ст.ст. 105, 106 КАС. Поруч з цим необхідно звернути увагу на формулювання позовних вимог. Це пояснюється тією обставиною, що неправильне формулювання у позовній заяві позовних вимог, як правило, призводить до відмови судом у задоволенні позову. Зазвичай, суд, відмовляючи у задоволенні вимог позивача, мотивує свою постанову невідповідністю заявлених вимог повноваженням суду, наданих йому для вирішення певної категорії справ.

З огляду на вищезазначене, при формулюванні вимог у позовній заяві необхідно використовувати наведені в ч. 3 ст. 105 КАС. Наприклад, «зобов'язати відповідача ...», «стягнути з відповідача...» тощо.

Яким чином та протягом якого терміну вирішується судом питання про відкриття провадження у справі?

Питання про відкриття провадження в адміністративній справі суддя вирішує *не пізніше наступного дня* після надходження позовної заяви до адміністративного суду або закінчення строку, встановленого для усунення недоліків позовної заяви, у разі залишення позовної заяви без руху.

Про відкриття провадження у справі чи відмову у відкритті провадження у справі суддя постановляє ухвалу.

В ухвалі про відкриття провадження у справі має бути зазначено:

- найменування адміністративного суду, прізвище та ініціали судді, який відкрив провадження в адміністративній справі, номер справи;
- ким і до кого пред'явлено адміністративний позов;
- зміст позовних вимог;
- дата, час і місце попереднього судового засідання, якщо суд вважає його проведення необхідним;
- пропозиція відповідачу подати в зазначений строк письмові заперечення проти позову та докази, які у нього є;
- яким складом суду розглядатиметься справа.

Копія ухвали про відкриття провадження в адміністративній справі невідкладно після постановлення надсилається особам, які беруть участь у справі, разом з інформацією про їхні процесуальні права і обов'язки. Відповідачам надсилаються також копії позовної заяви та доданих до неї документів.

У яких випадках суд повертає позовну заяву позивачеві?

Позовна заява повертається позивачеві, якщо:

- позивач не усунув недоліки позовної заяви, яку залишено без руху;
- позивач до відкриття провадження в адміністративній справі подав заяву про її відкликання;
- позовну заяву подано особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності;
- позовну заяву від імені позивача подано особою, яка не має повноважень на ведення справи;
- у провадженні цього або іншого адміністративного суду є справа про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;
- справа не підсудна цьому адміністративному суду.

Копія ухвали про повернення позовної заяви невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом із позовною заявою й усіма доданими до неї матеріалами.

У яких випадках суд залишає позовну заяву без руху?

Суддя, встановивши, що позовну заяву подано без додержання вимог, встановлених статтею 106 КАС, постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху, у якій зазначаються недоліки позовної заяви, спосіб їх усунення і встановлюється строк, достатній для усунення недоліків. Копія ухвали про залишення позовної заяви без руху невідкладно надсилається особі, яка звернулася із позовною заявою.

Якщо позивач усунув недоліки позовної заяви у строк, встановлений судом, вона вважається поданою у день первинного її подання до адміністративного суду.

Ухвали про залишення позовної заяви без руху або про повернення позовної заяви можуть бути оскаржені особою, яка подала позовну заяву.

Залишення позовної заяви без руху або повернення позовної заяви не позбавляють права повторного звернення до адміністративного суду в порядку, встановленому законом.

Що належить до судових витрат в адміністративному процесі?

Відповідно до ст. 87 КАС до судових витрат належать судовий збір та витрати, пов'язані з розглядом справи.

Особа, яка звертається до адміністративного суду із позовною заявою, апеляційною чи касаційною скаргою, скаргою за винятковими обставинами, заявою про перегляд справи за нововиявленими обставинами, повинна сплатити судовий збір (ч. 1 ст. 89 КАС).

Розмір судового збору, порядок його сплати і звільнення від сплати встановлюються Декретом КМУ «Про державне мито».

До витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать:

- витрати на правову допомогу;
- витрати сторін та їхніх представників, що пов'язані із прибуттям до суду;
- витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз;
- витрати, пов'язані з проведенням огляду доказів на місці та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи.

Чи може суд, зважаючи на певні обставини, звільнити сторону від сплати судового збору?

Враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою зменшити розмір належних до оплати судових витрат чи звільнити від їх оплати повністю або частково, чи відстрочити або розстрочити сплату судових витрат на визначений строк (ч. 1 ст. 88 КАС).

Варто пам'ятати: якщо у строк, встановлений судом, судові витрати не будуть оплачені, позовна заява залишається без розгляду або витрати розподіляються між сторонами відповідно до судового рішення у справі, якщо оплату судових витрат розстрочено або відстрочено до ухвалення судового рішення у справі.

У яких випадках сплачений судовий збір підлягає поверненню?

Згідно із частинами 2 і 3 ст. 89 КАС судовий збір повертається за клопотанням особи, яка його сплатила у разі:

- сплати його у більшому розмірі, ніж встановлено законодавством;
- повернення позовної заяви, заяви за нововиявленими обставинами або скарги, відмови у відкритті провадження у справі, а також у разі залишення позовної заяви, заяви за нововиявленими обставинами або скарги без розгляду (крім випадку, якщо такі заяви залишено без роз-

Процедура оскарження до адміністративного суду

гляду внаслідок повторного неприбуття позивача або за його клопотанням).

Судовий збір повертається на підставі відповідної ухвали суду.

У яких випадках суд може відмовити у відкритті провадження в адміністративній справі?

Суддя відмовляє у відкритті провадження в адміністративній справі лише, якщо:

- заяву не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства;
- у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав є такі, що набрали законної сили: постанова суду чи ухвала суду про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі, про закриття провадження в такій справі у зв'язку з відмовою позивача від адміністративного позову або примиренням сторін;
- настала смерть фізичної особи чи припинено юридичну особу, які звернулися із позовною заявою або до яких пред'явлено адміністративний позов, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

Про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі суддя постановляє ухвалу.

Копія ухвали про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі невідкладно надсилається позивачеві разом із позовною заявою та усіма доданими до неї матеріалами.

Ухвала про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі може бути оскаржена особою, яка подала позовну заяву.

Чи може позивач повторно звернутися до адміністративного суду з тим самим адміністративним позовом, щодо якого постановлено ухвалу про відмову у відкритті провадження?

Повторне звернення тієї ж особи до адміністративного суду з таким самим адміністративним позовом, щодо якого постановлено ухвалу про відмову у відкритті провадження, не допускається (див.: ч. 5 ст. 109 КАС).

Протягом якого строку адміністративна справа має бути розглянута і вирішена судом?

Адміністративна справа має бути розглянута і вирішена протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, якщо інше не встановлено Кодексом адміністративного судочинства (ч. 1 ст. 122).

Адміністративна справа щодо оскарження нормативно-правових актів вирішується протягом розумного строку, але не пізніше одного місяця після відкриття провадження у справі. У виняткових випадках з урахуванням особливостей розгляду справи суд ухвалою може продовжити розгляд справи, але не більш як на один місяць (ч. 7 ст. 171 КАС).

Що необхідно розуміти під розумним строком?

Під розумним строком слід розуміти найкоротший строк розгляду і вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без невинуватених зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах.

Що таке підготовче провадження та у чому полягає його сутність?

Підготовче провадження – це стадія адміністративного судочинства, в якій суд вживає заходи щодо можливості врегулювання спору до судового розгляду справи або забезпечення всебічного та об'єктивного вирішення справи.

Підготовка справи до судового розгляду є однією з умов своєчасного та правильного її вирішення. Обсяг підготовки справ, а також характер процесуальних дій, що здійснюються на цій стадії, залежить від обставин та складності кожної конкретної справи.

Ці питання суд вирішує в ході одного підготовчого судового засідання, що проводиться суддею, який здійснює підготовку справи до судового розгляду, за участю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі.

Для врегулювання спору суд з'ясовує, чи не відмовляється позивач від адміністративного позову, чи не визнає відповідач адміністративний позов, і роз'яснює сторонам можливість щодо примирення.

Якщо спір не було врегульовано, то суд:

- уточнює позовні вимоги та заперечення відповідача проти адміністративного позову;
- з'ясовує питання про склад осіб, які братимуть участь у справі;
- визначає факти, які необхідно встановити для вирішення спору і які з них визнаються сторонами, а які належить доказувати;
- з'ясовує, якими доказами сторони можуть обґрунтувати свої доводи чи заперечення, та встановлює строки для їх надання;
- вчиняє інші дії, необхідні для підготовки справи до судового розгляду.

Процедура оскарження до адміністративного суду

За заявою однієї із сторін про неможливість прибуття до суду попереднє судове засідання може бути відкладено, якщо причини неприбуття будуть визнані судом поважними.

Якщо під час попереднього судового засідання, на яке прибули всі особи, які беруть участь у справі, вирішені необхідні для її розгляду питання, то за письмовою згодою цих осіб судовий розгляд може бути розпочатий у той же день.

Яка процедура та наслідки відмови від адміністративного позову, визнання адміністративного позову під час підготовчого провадження?

Позивач може відмовитися від адміністративного позову повністю або частково, а відповідач – визнати адміністративний позов повністю або частково. Відмова від адміністративного позову чи його визнання під час підготовчого провадження мають бути викладені в адресованій суду письмовій заяві, яка приєднується до справи.

Про прийняття відмови від позову суд постановляє ухвалу, якою закриває провадження у справі. У разі часткової відмови позивача від позову суд постановляє ухвалу, якою закриває провадження у справі щодо частини позовних вимог.

У разі часткового визнання позову відповідачем і прийняття його судом може бути прийнята постанова суду про задоволення визнаних відповідачем позовних вимог відповідно до статті 164 КАС. У разі повного визнання відповідачем адміністративного позову і прийняття його судом виноситься постанова суду про задоволення адміністративного позову.

Чи можуть сторони врегулювати спір шляхом примирення?

Так, можуть. Таку можливість під час підготовчого провадження передбачає ст. 113 КАС.

Яка процедура та наслідки примирення сторін під час підготовчого провадження?

Сторони можуть повністю або частково врегулювати спір на основі взаємних поступок. Примирення сторін може стосуватися лише прав та обов'язків сторін і предмета адміністративного позову.

За клопотанням сторін суд зупиняє провадження у справі на час, необхідний їм для примирення.

У разі примирення сторін суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі, у якій фіксуються умови примирення. Умови примирення не повинні суперечити закону або порушувати чий-небудь права, свободи або інтереси.

У разі невиконання умов примирення однією із сторін суд за клопотанням іншої сторони поновлює провадження у справі.

Наслідком примирення сторін є те, що у разі виникнення спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, судом буде відмовлено у відкритті провадження в адміністративній справі. Це зумовлено тим, що вже є ухвала про закриття провадження в такій справі у зв'язку із примиренням сторін, яка набрала законної сили.

У яких випадках суд не приймає відмови від адміністративного позову чи визнання адміністративного позову?

Суд не приймає відмови від адміністративного позову, визнання адміністративного позову і продовжує розгляд адміністративної справи, якщо ці дії позивача або відповідача суперечать закону чи порушують чий-небудь права, свободи або інтереси (ч. 4 ст. 112 КАС).

Які рішення може приймати суд за наслідками підготовчого провадження?

За наслідками підготовчого провадження суд постановляє ухвалу про:

- залишення позовної заяви без розгляду;
- зупинення провадження у справі;
- закриття провадження у справі;
- закінчення підготовчого провадження і призначення справи до судового розгляду.

Копії судового рішення за наслідками підготовчого провадження надсилаються особам, які беруть участь у справі, крім випадку, коли за письмовою згодою осіб, які беруть участь у справі, судовий розгляд було розпочато у той же день.

Що має бути зазначено в ухвалі про закінчення підготовчого провадження і призначення справи до судового розгляду?

В ухвалі про закінчення підготовчого провадження і призначення справи до судового розгляду обов'язково зазначається, які підготовчі дії проведені, і встановлюються дата, час та місце розгляду справи.

Що собою являє судовий розгляд адміністративної справи в судовому засіданні та з яких частин він складається?

Судовий розгляд адміністративної справи здійснюється в судовому засіданні у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань з викликом осіб, які беруть участь у справі, після закінчення підготовчого провадження.

Третьою і центральною стадією адміністративного судочинства є судовий розгляд справи, під час якої досліджуються матеріали справи та вирішується публічно-правовий спір між сторонами. Регламентації судового розгляду справи присвячена глава 3 (ст. ст. 122-154) КАС України. Судовий розгляд адміністративної справи здійснюється в судовому засіданні з викликом осіб, які беруть участь у справі, після закінчення підготовчого провадження у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. Окремі процесуальні дії в разі необхідності можуть вчинятися за межами приміщення суду.

Адміністративна справа має бути розглянута і вирішена протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, якщо інше не встановлено КАС (це стосується окремих категорій адміністративних справ, де строк розгляду справи є більш обмеженим).

Слід звернути увагу на ч. 3 ст. 122 КАС України, яка встановлює, що особа, яка бере участь у справі, має право заявити клопотання про розгляд справи за її відсутності, а якщо таке клопотання заявили всі особи, які беруть участь у справі, судовий розгляд справи здійснюється в порядку письмового провадження.

Розгляд справи в судовому засіданні провадиться шляхом послідовного вчинення судом і учасниками процесу комплексу процесуальних дій, що складають певні частини (етапи), кожна з яких має свої завдання і зміст. Такими частинами є:

- підготовча стадія (ст. ст. 122-134 КАС);
- початок судового розгляду справи по суті (ст. 135 КАС);
- дослідження обставин справи і перевірка доказів (ст. ст. 138-151 КАС);
- судові дебати (ст. 152 КАС);
- ухвалення рішення (ст. ст. 153-154 КАС);
- проголошення судового рішення (ст. ст. 167-170 КАС).

Які процесуальні дії вчиняються судом та учасниками судового розгляду в ході підготовчої стадії?

Відкривається судове засідання головуючим, який оголошує, яка справа розглядається, встановлюється, хто з учасників справи прибув до судового засідання, хто не прибув, з якої причини, встановлюється особа тих, хто прибув

та перевіряються відповідні повноваження. Далі роз'яснюються права перекладачеві і приводять його до присяги, повідомляється про повне фіксування судового процесу, оголошується склад суду і роз'яснюється право заявляти відводи. У разі неприбуття у судове засідання особи, яка бере участь у справі, суд, за наявності умов, визначених ст. 128 КАС, відкладає розгляд у справі. Такими умовами є:

- неприбуття у судове засідання сторони (сторін) або будь-кого з інших осіб, які беруть участь у справі, про яких немає відомостей, що їм вручені повістки;
- неприбуття в судове засідання позивача, належним чином повідомленого про дату, час і місце судового розгляду, якщо від нього не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності;
- неприбуття в судове засідання відповідача, який не є суб'єктом владних повноважень, належним чином повідомленого про дату, час і місце судового розгляду, якщо від нього не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності;
- якщо суд визнав обов'язковою особисту участь особи, яка бере участь у справі, у судовому розгляді, а вона не з'явилася.

Неприбуття в судове засідання без поважних причин представника сторони або третьої особи, які прибули в судове засідання, або неповідомлення ним про причини неприбуття, не є перешкодою для розгляду справи. Проте за клопотанням сторони та з урахуванням обставин у справі суд може відкласти її розгляд. У разі повторного неприбуття позивача, належним чином повідомленого про дату, час і місце судового розгляду, без поважних причин або без повідомлення ним про причини неприбуття, якщо від нього не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності, суд залишає позовну заяву без розгляду. У разі неприбуття відповідача – суб'єкта владних повноважень, належним чином повідомленого про дату, час і місце судового розгляду, без поважних причин або без повідомлення ним про причини неприбуття розгляд справи не відкладається і справу може бути вирішено на підставі наявних у ній доказів.

Також судом роз'яснюються права та обов'язки особам, які беруть участь у справі, експерту, якого приводять до присяги, спеціалісту; вирішуються заявлені клопотання осіб, що беруть участь у справі (ст. ст. 130-133 КАС). Клопотання осіб, які беруть участь у справі, вирішуються судом негайно після того, як буде заслухана думка інших присутніх у судовому засіданні осіб, які беруть участь у справі, про що постановляється ухвала. Ухвала суду про від-

мову в задоволенні клопотання не перешкоджає повторному його заявленню протягом судового розгляду справи.

За якою процедурою протікає початок судового розгляду справи по суті?

Головуючий чи суддя-доповідач доповідає, про зміст позовних вимог, про визнання сторонами певних обставин під час підготовчого провадження, після чого він з'ясовує: чи підтримує позивач адміністративний позов, чи визнає його відповідач та чи не бажають сторони примиритися. Позивач може відмовитися від адміністративного позову, а відповідач – визнати адміністративний позов протягом всього часу судового розгляду, зробивши усну заяву. Якщо відмову від адміністративного позову чи визнання адміністративного позову викладено в адресованій суду письмовій заяві, ця заява приєднується до справи. Сторони можуть примиритися протягом всього часу судового розгляду або заявити клопотання про надання їм часу для примирення. Позивач може змінити позовні вимоги протягом всього часу судового розгляду, подавши письмову заяву, яка приєднується до справи. Суд за клопотанням відповідача оголошує перерву в судовому засіданні та надає відповідачеві строк, достатній для його підготовки до справи у зв'язку зі зміною позивачем позовних вимог.

Як відбувається дослідження обставин справи і перевірка доказів?

Предметом доказування є обставини, якими обґрунтовуються позовні вимоги чи заперечення або які мають інше значення для вирішення справи та які належить встановити при ухваленні судового рішення у справі. Для встановлення цих обставин у судовому засіданні заслуховуються пояснення осіб, які беруть участь у справі, показання свідків, досліджуються письмові та речові докази, у тому числі носії інформації із записаною на них інформацією, висновки експертів. Суд, заслухавши пояснення сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, встановлює порядок дослідження доказів, якими вони обґрунтовують свої вимоги і заперечення.

Процедура допиту свідків, дослідження письмових та речових доказів, дослідження висновку експерта, консультацій та роз'яснень спеціаліста в адміністративному судочинстві суттєвих відмінностей немає. Згідно з вимогами цивільного судочинства після допиту свідка, який не досяг 16 років, видаляють із зали судового засідання, КАС таких вимог не містить (ст. 142).

Також на цій стадії суд за умов, передбачених ст. 150 КАС, може відкласти розгляд справи або оголосити перерву. У разі неможливості розгляду справи

у зв'язку з необхідністю заміни судді (в результаті задоволення заяви про відвід чи з інших причин) або залучення до участі у справі інших осіб. Суд оголошує перерву в зв'язку з необхідністю одержання нових доказів або в інших необхідних випадках. Тривалість перерви встановлюється судом залежно від обставин розгляду справи. Суд, відкладаючи розгляд справи або оголошуючи перерву в її розгляді, встановлює дату і час нового судового засідання, про що повідомляє під розписку осіб, які беруть участь у справі, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів, які були присутні в судовому засіданні. Особи, які беруть участь у справі, свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі, які не з'явилися або яких суд вперше залучає до участі в адміністративній справі, викликаються в судові засідання повістками. При відкладенні розгляду справи суд повинен допитати свідків, які прибули. Тільки у виняткових випадках за ухвалою суду свідки не допитуються і викликаються знову. Якщо розгляд справи було відкладено, новий її розгляд починається спочатку. Якщо сторони не наполягають на повторенні наданих раніше пояснень осіб, які беруть участь у справі, якщо склад суду не змінився і до участі в справі не було залучено третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, суд продовжує провадження у справі зі стадії, на якій розгляд справи було відкладено. Якщо в розгляді справи було оголошено перерву, провадження у справі після її закінчення продовжується зі стадії, на якій воно було перервано.

Після з'ясування всіх обставин у справі та перевірки їх доказами головуючий у судовому засіданні надає сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, можливість дати додаткові пояснення чи надати додаткові докази. Вислухавши додаткові пояснення і дослідивши додаткові докази, суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів.

Що таке судові дебати та яке вони мають значення для вирішення справи?

Судові дебати – це персоніфіковане звернення сторін та інших учасників адміністративної справи із промовами в судовому засіданні; здійснюються згідно з ст. 152 КАС. Судові дебати складаються з промов осіб, які беруть участь у справі. У цих промовах можна посилатися лише на обставини і докази, які досліджені в судовому засіданні. У дебатах першим надається слово позивачеві, його представнику, а потім – відповідачеві, його представнику. Третя особа, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, її представник виступають після сторін у справі. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет

спору, їхні представники виступають у дебатах після особи, на стороні якої вони беруть участь. За клопотанням сторін чи третіх осіб у дебатах можуть виступати лише їхні представники. Суд не може обмежувати тривалість дебатів певним часом. Головуючий в судовому засіданні може зупинити промовця лише тоді, коли він виходить за межі справи, що розглядається. З дозволу суду після закінчення судових дебатів промовці можуть обмінятися репліками. Однак на відміну від Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) (ст. 193) КАС не закріплює право останньої репліки за відповідачем та його представником. Окрім того, в адміністративному процесі відсутнє положення про те, що органи та особи, яким надано законом право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, виступають у судових дебатах першими, як це передбачено в ЦПК.

Як відбувається ухвалення рішення суду?

Після судових дебатів суд виходить до нарадчої кімнати (приміщення, спеціально призначеного для ухвалення судових рішень) для ухвалення рішення у справі, оголосивши орієнтовний час його проголошення.

Якщо під час ухвалення рішення виявиться потреба з'ясувати будь-яку обставину через повторний допит свідків або через іншу процесуальну дію, суд постановляє ухвалу про поновлення судового розгляду. Розгляд справи у цьому разі проводиться в межах, необхідних для з'ясування обставин, що потребують додаткової перевірки.

Після закінчення поновленого розгляду справи суд відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин і виходить до нарадчої кімнати для ухвалення рішення або, якщо проведення необхідних процесуальних дій у цьому судовому засіданні виявилось неможливим, постановляє ухвалу про відкладення розгляду справи чи оголошення перерви.

Як відбувається проголошення судового рішення?

Відповідно до ст. 167 КАС судові рішення проголошуються прилюдно негайно після виходу суду з нарадчої кімнати. Головуючий у судовому засіданні роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження. Особи, які беруть участь у справі, можуть отримати в суді копію постанови чи ухвали суду. Копія судового рішення не пізніше наступного дня після ухвалення надсилається особі, яка бере участь у справі, але не була присутня в судовому засіданні. Якщо копія рішення надіслана представникові, то вважається, що вона надіслана й особі, яку він представляє. У разі проголошення в судовому засіданні тільки вступної та резолютивної частин постанови суд повідомляє час виготовлення постанови суду в повному обсязі.

Суд, що ухвалив судове рішення, може за заявою особи, яка брала участь у справі, чи з власної ініціативи прийняти додаткову постанову чи постановити додаткову ухвалу у випадках, якщо:

- щодо однієї із позовних вимог, з приводу якої досліджувалися докази, чи одного з клопотань не ухвалено рішення;
- суд, вирішивши питання про право, не визначив способу виконання судового рішення;
- судом не вирішено питання про судові витрати.

Питання про ухвалення додаткового судового рішення може бути заявлено до закінчення строку на виконання судового рішення. Суд ухвалює додаткове судове рішення після розгляду питання в судовому засіданні з повідомленням осіб, які беруть участь у справі. Неприбуття у судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду питання. Про відмову в ухваленні додаткового рішення суд постановляє ухвалу. Додаткове судове рішення або ухвала суду про відмову в ухваленні додаткового судового рішення можуть бути оскаржені.

Суд може з власної ініціативи або за заявою особи, що брала участь у справі, чи іншої зацікавленої особи, виправити допущені к судовому рішенню цього суду описки, очевидні арифметичні помилки незалежно від того, набрало судове рішення законної сили чи ні. Питання про внесення виправлень вирішується в судовому засіданні. Особи, які беруть участь у справі, повідомляються про дату, час і місце засідання. Неприбуття у судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду питання про внесення виправлень. Ухвала суду про внесення виправлень у судове рішення чи відмову у внесенні виправлень може бути оскаржена.

Якщо судове рішення є незрозумілим, суд, який його ухвалив, за заявою осіб, які беруть участь у справі, або державного виконавця, ухвалою роз'яснює своє рішення, не змінюючи при цьому його змісту. Подання заяви про роз'яснення судового рішення допускається, якщо воно ще не виконано або не закінчився строк, протягом якого судове рішення може бути подане для примусового виконання. Заява про роз'яснення судового рішення розглядається судом протягом десяти днів із повідомленням заявника та осіб, які беруть участь у справі. Неприбуття у судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розглядові заяви про роз'яснення рішення. Подання такої заяви зупиняє перебіг строку, протягом якого судове рішення може бути подане для примусового виконання. Копія ухвали про роз'яснення судового рішення не пізніше наступного дня після її постановлення надсила-

ється особам, які беруть участь у справі, а також заявнику, які не були присутні у судовому засіданні.

Чи може особа, яка бере участь у справі, заявити клопотання про розгляд справи за її відсутності?

Так, може. Однак, слід мати на увазі, якщо таке клопотання заявили всі особи, які беруть участь у справі, то судовий розгляд справи здійснюється в порядку письмового провадження.

Які процесуальні права та обов'язки мають сторони в судовому засіданні?

Сторони в судовому засіданні користуються усіма правами та несуть обов'язки, визначені чинним КАС (ст. 49). Головним обов'язком сторін в судовому засіданні є обов'язок доказування (ст. 71 КАС). Його сутність полягає у тому, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення, крім випадків, коли такі обставини чинний КАС не зобов'язує доказувати.

В адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача, якщо він заперечує проти адміністративного позову.

Якщо особа, яка бере участь у справі, не може самостійно надати докази, то вона повинна зазначити причини, через які ці докази не можуть бути надані, та повідомити, де вони знаходяться чи можуть знаходитися. Суд сприяє в реалізації цього обов'язку і витребує необхідні докази.

Суб'єкт владних повноважень повинен подати суду всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази у справі. У разі невиконання цього обов'язку суд витребує названі документи та матеріали.

Також слід мати на увазі, що сторони мають право заявити клопотання про розгляд справи за її відсутності (ч. 3 ст. 122 КАС).

Поруч з цим, сторони та інші присутні в залі судового засідання повинні:

- вставати у залі судового засідання, при вході до нього суду та при виході суду;
- давати пояснення, показання, відповідати на питання та задавати питання стоячи і лише після надання їм слова головуючим у судовому засіданні, а також стоячи заслуховувати рішення суду (відступ від цих правил допускається з дозволу головуючого в судовому засіданні);

- додержуватися в судовому засіданні порядку і беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуючого у судовому засіданні;
- звертатися до судді «Ваша честь»;
- передавати документи та інші матеріали головуючому в судовому засіданні через судового розпорядника.

Чи може суд збирати докази з власної ініціативи?

Так, може. Таке право суду передбачено ч. 5 ст. 71 КАС.

Які матиме наслідки, якщо хтось із сторін без поважних причин не надасть докази на пропозицію суду для підтвердження обставин, на які сторона посилається?

Якщо особа, яка бере участь у справі, без поважних причин не надасть докази на пропозицію суду для підтвердження обставин, на які вона посилається, суд вирішує справу на основі наявних доказів (ч. 6 ст. 71 КАС).

У яких випадках сторони звільняються від доказування?

Сторони звільняються від доказування тих обставин, перелік яких наведено в ст. 72 КАС. Зокрема, ними є:

- обставини, встановлені судовим рішенням в адміністративній, цивільній або господарській справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини;
- обставини, визнані судом загальновідомими;
- обставини, які визнаються сторонами, якщо проти цього не заперечують самі сторони і в суду не виникає сумніву щодо достовірності цих обставин та добровільності їх визнання;
- обставини, встановлені вироком суду в кримінальній справі або постановою суду у справі про адміністративний проступок, які набрали законної сили, про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, щодо якої ухвалений вирок або постанова суду, лише в питаннях, чи мало місце діяння та чи вчинене воно цією особою.

З якою метою та з чиєї ініціативи може бути призначено експертизу?

Суд з власної ініціативи чи за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, може призначити експертизу для з'ясування обставин, що мають значення

Процедура оскарження до адміністративного суду

для справи і потребують спеціальних знань в галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо.

Особи, які беруть участь у справі, мають право:

- подати суду питання, на які потрібна відповідь експерта (кількість і зміст питань, за якими має бути проведена експертиза, визначаються судом; суд повинен вмотивувати відхилення питань осіб, які беруть участь у справі);
- просити суд призначити експертизу і доручити її проведення відповідній експертній установі або конкретному експерту (якщо сторони домовилися про залучення експертами певних осіб, суд повинен призначити їх відповідно до цієї домовленості).

Яке рішення уповноважений приймати адміністративний суд за результатами розгляду адміністративної справи?

Відповідно до ст. 162 КАС суд при вирішенні справи по суті може задовольнити адміністративний позов повністю або частково чи відмовити в його задоволенні повністю або частково.

Про що суд може прийняти рішення у разі задоволення адміністративного позову?

У разі задоволення адміністративного позову суд може прийняти постанову про:

- визнання протиправними рішення суб'єкта владних повноважень чи окремих його положень, дій чи бездіяльності і про скасування або визнання нечинним рішення чи окремих його положень, про поворот виконання цього рішення чи окремих його положень із зазначенням способу його здійснення;
- зобов'язання відповідача вчинити певні дії;
- зобов'язання відповідача утриматися від вчинення певних дій;
- стягнення з відповідача коштів;
- тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян;
- примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян;
- примусове видворення іноземця чи особи без громадянства за межі України;
- визнання наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень.

Суд може прийняти іншу постанову, яка б гарантувала дотримання і захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (див. ст. 162 КАС).

Чи уповноважений суд приймати рішення щодо частини позовних вимог?

Згідно із ст. 164 КАС суд до закінчення судового розгляду справи може прийняти постанову щодо частини позовних вимог за клопотанням особи, яка бере участь у справі, якщо з'ясовані судом обставини дають можливість без шкоди для справи вирішити частину позовних вимог.

Яким чином здійснюється розподіл судових витрат?

Порядок розподілу судових витрат визначається статтями 94 і 95 КАС. Зокрема, порядок розподілу судових витрат залежить від того, на чью користь судом було ухвалено рішення, позов було задоволено повністю чи частково, а також інших обставин.

Так, якщо судові рішення було ухвалено на користь сторони, яка не є суб'єктом владних повноважень, суд присуджує всі здійснені нею документально підтверджені судові витрати з Державного бюджету України (або відповідного місцевого бюджету, якщо іншою стороною був орган місцевого самоврядування, його посадова чи службова особа).

Якщо судові рішення ухвалене на користь сторони – суб'єкта владних повноважень, суд присуджує з іншої сторони всі здійснені нею документально підтверджені судові витрати, пов'язані із залученням свідків та проведенням судових експертиз.

Якщо адміністративний позов задоволено частково, судові витрати, здійснені позивачем, присуджуються йому відповідно до задоволених вимог, а відповідачу – відповідно до тієї частини вимог, у задоволенні яких позивачеві відмовлено.

У разі відмови у задоволенні позовних вимог позивача, звільненого від сплати судових витрат, а також залишення адміністративного позову без розгляду судові витрати, понесені відповідачем, компенсуються за рахунок Державного бюджету України.

У справах, в яких позивачем є суб'єкт владних повноважень, а відповідачем – фізична чи юридична особа, судові витрати, здійснені позивачем, з відповідача не стягуються. Якщо суд апеляційної чи касаційної інстанції, не по-

Процедура оскарження до адміністративного суду

вертаючи адміністративної справи на новий розгляд, змінить судове рішення або ухвалить нове, він відповідно змінює розподіл судових витрат.

У разі відмови позивача від адміністративного позову понесені ним витрати відповідачем не відшкодовуються, а витрати відповідача за його заявою стягуються із позивача, крім випадків, коли позивач звільнений від сплати судових витрат. Однак якщо позивач відмовився від адміністративного позову внаслідок задоволення його відповідачем після подання адміністративного позову, то суд за заявою позивача присуджує всі понесені ним у справі витрати із відповідача.

Якщо спір вирішується шляхом примирення і сторони не дійшли згоди щодо розподілу судових витрат, то кожна сторона у справі несе половину судових витрат.

З якого моменту судові рішення набирають законної сили?

Постанова або ухвала суду першої інстанції набирає законної сили після закінчення строку подання заяви про апеляційне оскарження, встановленого законом, якщо таку заяву не було подано.

Якщо було подано заяву про апеляційне оскарження, але апеляційна скарга не була подана у строк, встановлений законом, постанова або ухвала суду першої інстанції набирає законної сили після закінчення цього строку.

У разі подання апеляційної скарги судове рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після закінчення апеляційного розгляду справи.

Якщо строк апеляційного оскарження буде поновлено, то вважається, що постанова чи ухвала суду не набрала законної сили.

Постанова або ухвала суду апеляційної чи касаційної інстанції за наслідками перегляду, постанова Верховного Суду України набирають законної сили з моменту проголошення.

Ухвали суду, які не можуть бути оскаржені, набирають законної сили з моменту проголошення.

Які наслідки має набрання судовим рішенням законної сили?

Постанова або ухвала суду, яка набрала законної сили, є обов'язковою для осіб, які беруть участь у справі, для їхніх правонаступників, а також для всіх органів, підприємств, установ та організацій, посадових чи службових осіб, інших фізичних осіб і підлягає виконанню на всій території України.

Обставини, які були встановлені постановою, що набрала законної сили, в одній адміністративній справі не можуть оспорюватися в іншій судовій справі за участю тих самих сторін (див.: ст. 255 КАС).

Як бути, коли рішення суду є незрозумілим?

Якщо судове рішення є незрозумілим, суд, який його ухвалив, за заявою осіб, які беруть участь у справі, або державного виконавця ухвалою роз'яснює своє рішення, не змінюючи при цьому його змісту.

Коли можна подати заяву про роз'яснення рішення суду та як її повинен розглянути суд?

Подати заяву про роз'яснення судового рішення можна у випадку, якщо таке рішення ще не виконано або не закінчився строк, протягом якого судове рішення може бути подане для примусового виконання.

Суд розглядає заяву про роз'яснення судового рішення протягом десяти днів із повідомленням відповідного заявника. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляді заяви про роз'яснення рішення.

Подання заяви про роз'яснення судового рішення зупиняє перебіг строку, протягом якого судові рішення може бути подане для примусового виконання.

Копія ухвали про роз'яснення судового рішення не пізніше наступного дня після її постановлення надсилається особам, які беруть участь у справі, а також заявнику, які не були присутні у судовому засіданні.

Ухвалу про роз'яснення судового рішення або відмову у його роз'ясненні може бути оскаржено.

Які постанови адміністративного суду підлягають негайному виконанню?

Відповідно до ст. 256 КАС негайному виконанню підлягають постанови суду про:

- присудження виплати пенсій, інших періодичних платежів з Державного бюджету України або позабюджетних державних фондів – в межах суми стягнення за один місяць;
- присудження виплати заробітної плати, іншого грошового утримання у відносинах публічної служби – в межах суми стягнення за один місяць;
- поновлення на посаді у відносинах публічної служби;

Процедура оскарження до адміністративного суду

- припинення повноважень посадової особи у разі порушення нею вимог щодо несумісності;
- уточнення списку виборців;
- обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання;
- усунення обмежень у реалізації права на мирні зібрання.

Суд розглядає заяву про звернення постанови до негайного виконання в триденний строк у судовому засіданні з повідомленням осіб, які беруть участь у справі. Неприбуття у судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає судовому розгляду.

Ухвалу суду за результатами розгляду заяви про звернення постанови до негайного виконання може бути оскаржено в загальному порядку.

Яким чином сторона, на користь якої винесено рішення може звернути його до виконання?

Для того, щоб звернути рішення суду до виконання, особі, на користь якої винесено таке рішення, необхідно звернутися до суду, який постановив таке рішення із заявою про видачу виконавчого листа.

За кожним судовим рішенням, яке набрало законної сили або яке належить виконати негайно, за заявою осіб, на користь яких воно ухвалено, видається один виконавчий лист. Якщо судове рішення ухвалено на користь кількох позивачів чи проти кількох відповідачів, суд має право видати кілька виконавчих листів, точно зазначивши, яку частину судового рішення треба виконати за кожним виконавчим листом (див. ст. 258 КАС).

Чи можна відновити виконавчий лист, якщо його було втрачено?

Можна. Для цього необхідно звернутися із заявою про видачу дубліката до адміністративного суду, який видав виконавчий лист.

Суд зобов'язаний розглянути заяву про видачу дубліката в десятиденний строк у судовому засіданні з повідомленням особи, що звернулася із заявою, та осіб, які беруть участь у справі. Неприбуття у судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду.

Ухвалу суду за результатами розгляду заяви про видачу дубліката виконавчого листа може бути оскаржено в загальному порядку.

За видачу дубліката виконавчого листа справляється плата в розмірі 3 гривні (див.: постанова КМУ від 15.12.2006 р. № 151 «Про встановлення розмірів плати за роздрукування технічного запису судового засідання в адмініс-

тративних та цивільних справах і видачу дубліката виконавчого листа або судового наказу»).

Чи можна поновити пропущений строк для пред'явлення виконавчого листа до виконання?

Чинний КАС (ст. 261) передбачає таку можливість. Зокрема, особам, які пропустили строк для пред'явлення виконавчого листа до виконання з причин, визнаних судом поважними, пропущений строк може бути поновлено.

Заява про поновлення пропущеного строку подається до адміністративного суду, який видав виконавчий лист, або до адміністративного суду за місцем виконання.

Суд зобов'язаний розглянути заяву про поновлення пропущеного строку в десятиденний строк у судовому засіданні з повідомленням осіб, які беруть участь у справі. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду.

Ухвалу суду за результатами розгляду заяви про поновлення пропущеного строку може бути оскаржено в загальному порядку.

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ СУДАМИ ВИЩИХ ІНСТАНЦІЙ (АПЕЛЯЦІЙНЕ ТА КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ)

Які суди вищих інстанцій вправі переглядати судові рішення?

Відповідно до чинного процесуального законодавства судові рішення можуть переглядатися апеляційними судами, Вищим адміністративним судом України та Верховним Судом України.

Апеляційні суди переглядають судові рішення, які ще не набрали законної сили, а Вищий адміністративний суд України здійснює перегляд судових рішень, які вже набрали законної сили в порядку касаційного провадження.

Верховний Суд України переглядає судові рішення адміністративних судів за винятковими обставинами.

Що таке апеляційне провадження?

Апеляційне провадження являє собою стадію судочинства, яка виконує головне завдання – забезпечення справедливості судового рішення та реалізацію права на судовий захист.

Ця гарантія полягає у тому, що, по-перше, сам факт подвійного розгляду дозволяє уникнути помилки, що могла виникнути при першому розгляді. По-друге, внаслідок того, що рішення по суті приймають дві різні інстанції, зменшується ризик судової помилки. По-третє, краще забезпечується дотримання законності, оскільки друга інстанція наділена більшою владою. При цьому формується початкова єдність судової практики, оскільки рішення суду вищого рівня є орієнтиром для першої інстанції, що сприяє також росту кваліфікації суддівського корпусу.

Хто і які рішення суду може оскаржити в апеляційному порядку?

Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку постанови суду першої інстанції повністю або частково.

Ухвали суду першої інстанції можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від постанови суду повністю або частково у випадках, встановлених процесуальним законодавством (ст. 185 КАС).

Які суди уповноважені здійснювати перегляд судових рішень як апеляційна інстанція?

Судом апеляційної інстанції в адміністративних справах є:

- апеляційний адміністративний суд, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться місцевий адміністративний суд (місцевий загальний суд як адміністративний суд чи окружний адміністративний суд), що ухвалив рішення;
- Вищий адміністративний суд України (стст. 177, 184 КАС).

Протягом якого строку та до якого суду необхідно звертатися про перегляд судового рішення в апеляційному порядку?

Необхідно звернути увагу на ту обставину, що про апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції спочатку подається заява. Обґрунтування мотивів оскарження і вимоги до суду апеляційної інстанції викладаються в апеляційній скарзі.

Заяву про апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції в адміністративного судочинства може бути подано протягом *десяти днів* з дня проголошення рішення. Апеляційна скарга на рішення суду в адміністративній справі подається протягом двадцяти днів після подання заяви про апеляційне оскарження (ч. 3 ст. 186 КАС).

Апеляційну скаргу може бути подано без попереднього подання заяви про апеляційне оскарження, якщо скарга подається в строк, встановлений для подання заяви про апеляційне оскарження (ст. 186 КАС).

Заява про апеляційне оскарження та апеляційна скарга подаються апеляційному суду через суд першої інстанції, який ухвалив оскаржуване судове рішення (ч. 2 ст. 186 КАС).

Що має бути зазначено в заяві про апеляційне оскарження?

Відповідно до ч. 2 ст. 187 КАС у заяві про апеляційне оскарження мають бути зазначені:

- найменування суду апеляційної інстанції, до якого подається заява;
- ім'я (найменування) особи, яка подає заяву, її місце проживання або місцезнаходження;
- рішення або ухвала, що оскаржуються.

Що має бути зазначено в апеляційній скарзі?

В апеляційній скарзі зазначаються:

Перегляд судових рішень судами вищих інстанцій

- найменування адміністративного суду апеляційної інстанції, до якого подається скарга;
- ім'я (найменування), поштова адреса особи, яка подає апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- ім'я (найменування) осіб, які беруть участь у справі, їх місце проживання або місцезнаходження;
- дата подання заяви про апеляційне оскарження;
- вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, до суду апеляційної інстанції;
- обґрунтування вимог особи, яка подала апеляційну скаргу, із зазначенням в чому полягає незаконність і (або) необґрунтованість рішення або ухвали (неповнота встановлення обставин, які мають значення для справи, та (або) неправильність встановлення обставин, які мають значення для справи, внаслідок необґрунтованої відмови у прийнятті доказів, неправильного їх дослідження чи оцінки, неподання доказів з поважних причин та (або) неправильне визначення відповідно до встановлених судом обставин правовідносин тощо;
- у разі необхідності – клопотання особи, яка подає апеляційну скаргу, про витребування нових доказів, про виклик свідків тощо;
- перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

В апеляційній скарзі зазначається, чи особа бажає взяти участь у судовому засіданні суду апеляційної інстанції, чи просить суд розглянути справу за її відсутності.

Заява про апеляційне оскарження та апеляційна скарга підписуються особою, яка їх подає, або її представником, який додає оформлений належним чином документ про свої повноваження, якщо цей документ не подавався раніше.

До апеляційної скарги додаються їхні копії відповідно до кількості осіб, які беруть участь у справі. До апеляційної скарги додається документ про сплату судового збору, а також копії доданих до неї письмових матеріалів відповідно до кількості осіб, які беруть участь у справі.

Протягом якого строку апеляційна скарга має бути призначена до розгляду?

Справа, у якій рішення оскаржується в апеляційному порядку має бути призначена апеляційним судом до розгляду у розумний строк, але не пізніше п'ятнадцяти днів після закінчення дій підготовки справи до розгляду. Відпо-

відно до ст. 189 КАС протягом трьох днів після надходження справи суддя-доповідач вирішує питання про прийняття апеляційної скарги до розгляду апеляційним судом, а згідно із ст. 190 КАС підготовка справи до розгляду має бути здійснена протягом десяти днів.

Чи може особа, яка звернулася до апеляційного суду із скаргою доповнювати, змінювати, відкликати таку скаргу чи відмовитися від неї?

Так, може. Таке право передбачено ст. 193 КАС.

У яких межах апеляційний суд здійснює розгляд справи?

В адміністративному судочинстві суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції в межах апеляційної скарги. Суд апеляційної інстанції може вийти за межі доводів апеляційної скарги в разі встановлення під час апеляційного провадження порушень, допущених судом першої інстанції, які призвели до неправильного вирішення справи.

Суд апеляційної інстанції може дослідити нові докази, які не досліджувалися у суді першої інстанції, з власної ініціативи або за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, якщо визнає обґрунтованим ненадання їх до суду першої інстанції або необґрунтованим відхилення їх судом першої інстанції. Суд апеляційної інстанції може дослідити також докази, які досліджувалися судом першої інстанції з порушенням вимог КАС (див.: ст. 195).

Якими правами наділений апеляційний суд за наслідками розгляду апеляційної скарги?

За наслідками розгляду апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції апеляційний суд має право:

- залишити апеляційну скаргу без задоволення, а постанову суду – без змін;
- змінити постанову суду;
- скасувати її та прийняти нову постанову суду;
- скасувати постанову суду і залишити позовну заяву без розгляду або закрити провадження у справі;
- визнати постанову суду нечинною і закрити провадження у справі;
- скасувати постанову суду і направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Що таке касаційне провадження та яке завдання воно виконує?

Касаційне провадження – це стадія адміністративного судочинства, яка має своїм завданням здійснення перевірки законності рішень та ухвал місцевих та апеляційних судів.

На відміну від апеляційного, під час касаційного провадження перевіряються ті судові рішення, які вже набрали чинності, крім того, завдання суду касаційної інстанції не обмежується виправленням судових помилок, оскільки особливого значення набуває і діяльність суду касаційної інстанції щодо спрямування судової практики, забезпечення суворого та неухильного дотримання адміністративними судами норм права (законів, кодексів), однакового та правильного застосування законодавства.

Хто і які рішення суду може оскаржити в касаційному порядку?

Право на касаційне оскарження мають:

- сторони;
- інші особи, які беруть участь у справі;
- особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки.

В касаційному порядку оскаржуються:

- судові рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку;
- судові рішення суду апеляційної інстанції повністю або частково;
- ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції, якщо вони перешкоджають подальшому провадженню у справі (ч. 1 ст. 211 КАС).

Що виступає підставами касаційного оскарження?

Підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права (ч. 3 ст. 211 КАС).

Неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права зумовлює виникнення права касаційного оскарження, тобто законодавчо передбаченої можливості на порушення провадження в суді касаційної інстанції щодо перевірки рішень суду першої інстанції та апеляційної, що набрали законної сили.

Які суди уповноважені здійснювати перегляд судових рішень як касаційна інстанція?

Судом касаційної інстанції в адміністративних справах є Вищий адміністративний суд України (ст. 210 КАС).

Протягом якого строку та до якого суду необхідно звертатися із касаційною скаргою про перегляд судового рішення в касаційному порядку?

В адміністративному судочинстві касаційна скарга подається безпосередньо до адміністративного суду касаційної інстанції – Вищого адміністративного суду України протягом одного місяця після набрання законної сили судовим рішенням суду апеляційної інстанції, крім випадків, передбачених КАС, а в разі складення постанови в повному обсязі (ст. 160 КАС) – з дня складення постанови в повному обсязі.

Що має бути зазначено в касаційній скарзі?

Касаційна скарга подається в письмовій формі та підписується особою, яка її подає, або її представником, який додає оформлений належним чином документ про свої повноваження, якщо цього не було зроблено в суді першої чи апеляційної інстанції. До касаційної скарги додаються документ про сплату судового збору, а також копії касаційної скарги відповідно до кількості осіб, які беруть участь у справі.

У касаційній скарзі зазначаються:

- найменування адміністративного суду касаційної інстанції;
- ім'я (найменування), поштова адреса особи, яка подає касаційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- судові рішення, що оскаржуються;
- обґрунтування вимог особи, що подає касаційну скаргу, із зазначенням того, у чому полягає порушення норм матеріального чи процесуального права;
- вимоги особи, що подає касаційну скаргу, до суду касаційної інстанції;
- у разі необхідності – клопотання особи, що подає касаційну скаргу;
- перелік матеріалів, які додаються.

Протягом якого строку касаційна скарга має бути призначена до розгляду?

Касаційна скарга реєструється у день її надходження до адміністративного суду касаційної інстанції та не пізніше наступного дня передається в по-

Перегляд судових рішень судами вищих інстанцій

рядку черговості судді-доповідачу. Отримавши касаційну скаргу, суддя-доповідач протягом трьох днів перевіряє її відповідність вимогам ст. 213 КАС і за відсутності перешкод постановляє ухвалу про відкриття касаційного провадження та одночасно витребує адміністративну справу.

Чи може особа, яка звернулася до касаційного суду із скаргою доповнювати, змінювати, відкликати таку скаргу чи відмовитися від неї?

Так, може. Таке право передбачено статтями 218,219 КАС.

В яких межах касаційний суд здійснює розгляд справи?

Суд касаційної інстанції не обмежений доводами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення.

В адміністративному судочинстві суд касаційної інстанції:

- перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин у справі і не може досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в судовому рішенні, та вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу;
- переглядає судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій у межах касаційної скарги, але при цьому може встановлювати порушення норм матеріального чи процесуального права, на які не було посилання в касаційній скарзі.

Поруч з цим, суд касаційної інстанції не може розглядати позовні вимоги осіб, які беруть участь у справі, що не були заявлені у суді першої інстанції (ст. 220 КАС).

Якими повноваженнями наділений суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги?

Суд касаційної інстанції наділений повноваженнями, відповідно до яких за наслідками розгляду касаційної скарги має право:

- залишити касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення – без змін;
- змінити судові рішення суду апеляційної інстанції, скасувавши судові рішення суду першої інстанції;

- змінити судові рішення суду апеляційної інстанції, залишивши судові рішення суду першої інстанції без змін;
- змінити судові рішення суду першої інстанції, скасувавши судові рішення суду апеляційної інстанції;
- скасувати судові рішення суду апеляційної інстанції та залишити в силі судові рішення суду першої інстанції;
- скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій і направити справу на новий розгляд або для продовження розгляду;
- скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій і залишити позовну заяву без розгляду або закрити провадження;
- визнати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій такими, що втратили законну силу, і закрити провадження;
- скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій та ухвалити нове судові рішення.

В статтях 224-229 КАС розкриваються підстави зміни, скасування судових рішень касаційною інстанцією, а також конкретизується повноваження суду касаційної інстанції. Зокрема, суд касаційної інстанції *залишає касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення – без змін*, якщо визнає, що суди першої та апеляційної інстанцій не допустили порушень норм матеріального і процесуального права при ухваленні судових рішень чи вчиненні процесуальних дій. Не може бути скасовано судові рішення з мотивів порушення судом норм процесуального права, якщо це не призвело і не могло призвести до неправильного вирішення справи.

Суд касаційної інстанції *має право змінити судові рішення*, якщо у справі немає необхідності досліджувати нові докази або встановлювати обставини, а судові рішення, яке змінюється, є помилковим тільки в частині.

Суд касаційної інстанції *скасовує судові рішення суду апеляційної інстанції та залишає в силі рішення суду першої інстанції*, яке ухвалено відповідно до закону і скасоване або змінене помилково. Підставою для скасування судових рішень судів першої та (або) апеляційної інстанцій і направлення справи для продовження розгляду є порушення норм матеріального чи процесуального права, які призвели до постановлення незаконної ухвали, якою провадження у справі не закінчується. Підставою для скасування судових рішень судів першої та (або) апеляційної інстанцій і направлення справи на новий судовий розгляд є порушення норм матеріального чи процесуального права, які призвели або могли призвести до неправильного вирішення справи і не можуть бути усунені судом касаційної інстанції.

Перегляд судових рішень судами вищих інстанцій

Судові рішення обов'язково скасовуються з направленням справи на новий розгляд, якщо:

- справу розглянуто і вирішено неповноважним складом суду;
- в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід на підставі обставин, які викликали сумнів у неупередженості судді, і заяву про його відвід визнано судом касаційної інстанції обґрунтованою;
- судові рішення ухвалено чи підписано не тим суддею або не тими суддями, які розглянули справу;
- справу розглянуто за відсутності будь-кого з осіб, які беруть участь у справі, належним чином не повідомлених про дату, час і місце судового засідання;
- суд вирішив питання про права, свободи, інтереси та обов'язки осіб, які не були повідомлені про можливість вступити у справу;
- суд розглянув не всі вимоги і цей недолік не був або не може бути усунений ухваленням додаткового рішення.

Справа направляється до суду апеляційної інстанції для продовження розгляду або на новий розгляд, якщо порушення допущені тільки цим судом. В усіх інших випадках справа направляється до суду першої інстанції.

Висновки і мотиви, з яких скасовані рішення, є обов'язковими для суду першої чи апеляційної інстанції при розгляді справи.

Суд касаційної інстанції скасовує судові рішення в касаційному порядку і залишає позовну заяву без розгляду або закриває провадження у справі з підстав, встановлених статтями 155 і 157 КАС. Суд касаційної інстанції визнає законні судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій такими, що втратили законну силу, і закриває провадження у справі, якщо після їх ухвалення виникли обставини, які є підставою для закриття провадження у справі, та ці судові рішення ще не виконані.

Суд касаційної інстанції має право скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій та ухвалити нове рішення, якщо обставини справи встановлені повно і правильно, але суди першої та апеляційної інстанцій порушили норми матеріального чи процесуального права, що призвело до ухвалення незаконного судового рішення.

Розглянувши касаційну скаргу, суд касаційної інстанції *постановляє ухвалу* в разі:

- залишення касаційної скарги без задоволення, а судових рішень – без змін;

- скасування судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій з направленням справи для продовження розгляду або на новий розгляд;
- зміни ухвали суду першої або апеляційної інстанції;
- скасування судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій і за-
лишення позовної заяви без розгляду або закриття провадження;
- визнання судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій таки-
ми, що втратили законну силу, і закриття провадження;
- скасування судових рішень і постановлення нової ухвали;
- вирішення усіх процесуальних питань.

Суд касаційної інстанції *постановляє постанову*, щоб змінити постано-
ву суду першої або апеляційної інстанції або прийняти нову постанову, якими
суд касаційної інстанції задовольняє або не задовольняє позовні вимоги.

Судові рішення суду касаційної інстанції мають відповідати встановле-
ним статтями 231-233 КАС вимогам та складатися із вступної, описової, моти-
вувальної та резолютивної частин.

Після закінчення касаційного провадження адміністративна справа не
пізніш як у семиденний строк направляється до адміністративного суду пер-
шої інстанції, якщо інше не впливає із судового рішення суду касаційної ін-
станції.

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЗВ'ЯЗКУ З НОВОВИЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Що таке нововиявлені обставини?

Нововиявлені обставини – це юридичні факти, що існували на момент розгляду справи в суді й мали істотне значення для її правильного вирішення, але не були і не могли бути відомі ні суду, ні заінтересованим особам, спричинили порушення прав і законних інтересів фізичних або юридичних осіб, а будучи виявленими після набуття судовими рішеннями законної сили, виступають підставами для їх перегляду.

Зокрема, підставами для перегляду в цивільному судочинстві рішення, ухвали суду чи судового наказу та в адміністративному судочинстві судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами є:

- істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;
- встановлені вироком суду, що набрав законної сили, завідомо неправдиві показання свідка, завідомо неправильний висновок експерта, завідомо неправильний переклад, фальшивість документів або речових доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення;
- скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення рішення чи постановлення ухвали, що підлягають перегляду;
- встановлена Конституційним Судом України неконституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане (див.: ч. 2 ст. 245 КАС).

Поруч з цим, в адміністративному судочинстві підставою для перегляду справи є встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення (п. 3 ч. 2 ст. 245 КАС).

Таким чином, нововиявлені обставини являють собою фактичні обставини, які мають істотне значення і які об'єктивно існували на час розгляду справи, але не могли бути відомі всім особам, які брали участь у справі, та суду. Наприклад, виявлення заповіту після судового поділу майна в порядку спадкування за законом; виявлення факту, що одна із сторін була недієздатною на час розгляду справи; встановлення факту недійсності угоди чи актового запису тощо.

Нововиявлені обставини необхідно відрізнати від нових обставин, які не існували на момент розгляду справи, а виникли після її вирішення, та від змінених обставин, тобто таких, що були покладені в обґрунтування судових актів, але надалі змінилися. Також необхідно знати, що перегляд справ у зв'язку з нововиявленими обставинами не пов'язаний із судовою помилкою, оскільки в основу судового рішення, що підлягає перегляду, було покладено правильні висновки на підставі оцінки доказів, зібраних у справі, а юридичні факти, які існували на момент розгляду справи і мали істотне значення для її вирішення, не були і не могли бути відомі ні суду, ні заінтересованим особам. Поруч з цим, не вважаються нововиявленими обставинами нові докази, які були виявлені після ухвалення рішення суду.

Хто і протягом якого строку має право подати заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами?

Подати заяву про перегляд судового рішення суду будь-якої інстанції, яке набрало законної сили, за нововиявленими обставинами мають право особи, які брали участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки (ст. 246 КАС). Відповідну заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може бути подано протягом одного місяця після того, як особа, яка звертається до суду, дізналася або могла дізнатися про ці обставини (ст. 247 КАС).

До якого суду необхідно звертатися із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами?

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим при вирішенні справи не врахував відповідні обставини через незнання про їх існування (ч. 1 ст. 249 КАС).

Що необхідно зазначити в заяві про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами?

У письмовій заяві про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами зазначаються:

- найменування адміністративного суду, до якого подається заява про перегляд;
- ім'я (найменування), поштова адреса особи, яка подає заяву, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;

Перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами

- судові рішення, про перегляд якого за нововиявленими обставинами подається заява;
- обставини, що могли вплинути на судові рішення, але не були відомі та не могли бути відомі суду та особі, яка звертається із заявою, під час вирішення справи;
- обґрунтування з посиланням на докази, що підтверджують наявність нововиявлених обставин, та зміст вимог особи, яка подає заяву, до суду;
- перелік документів та інших матеріалів, які додаються.

Заява підписується особою, яка її подає, або її представником, який додає оформлений належним чином документ про свої повноваження. До заяви додаються копії заяви відповідно до кількості осіб, які брали участь у справі, та документ про сплату судового збору (ст. 248 КАС).

ДОДАТОК 1

МОКАЧИНСЬКИЙ РАЙОННИЙ СУД

(як адміністративний суд)

Позивач: Кислюк Віктор Орестович

95541, с. Пилипівка, вул. Ставищанська, 12,
тел.: 9-77-32

Відповідач : Мокачинське районне управління юстиції

95500, смт. Мокачі, вул. Свободи, 5,
тел.: 9-15-76

ПОЗОВНА ЗАЯВА

***щодо оскарження (визнання протиправною) бездіяльності
Мокачинського районного управління юстиції, яка порушує права
громадянина***

14 березня 2008 року я, як громадянин України, реалізуючи своє конституційне і законне право на отримання інформації, звернувся до Мокачинського районного управління юстиції із письмовим запитом (далі за текстом – «запит»), у якому просив надати наступну інформацію:

1. Які постійнодіючі третейські суди зареєстровані на території Тернопільської області?

2. Якщо такі є, то за якими адресами вони знаходяться?

Відповідно до поштового повідомлення про вручення (додається), запит надійшов до адресата 20 березня 2008 року.

Проте, незважаючи на те, що відповідно до ст. 33 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. *«задоволення запиту здійснюється протягом місяця, якщо інше не передбачено законом»*, на сьогодні жодної відповіді на запит мені надано не було.

Вважаю, що бездіяльність Мокачинського районного управління юстиції є неконституційною та незаконною, а ненадання відповіді на зроблений запит порушує моє, як громадянина України, право на інформацію, оскільки:

1. Відповідно до ст. 40 Конституції України, *«усі мають право направляти...письмові звернення...до органів державної влади, органів місцевого самов-*

рядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк».

Згідно із ч. 2 ст. 34 Конституції України *«кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір»*. При цьому відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти на підставі, в межах повноважень, що передбачені Конституцією і законами України.

2. Статтею 9 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. передбачено, що *«всі громадяни України... мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів»*. Одним з механізмів реалізації цього права є надсилання громадянами інформаційних запитів та запитів про надання інформації (ст. 32 цього ж Закону), причому згідно із частинами другою та третьою ст. 45 цього Закону *«ніхто не може обмежувати права особи у виборі форм і джерел одержання інформації, за винятком випадків, передбачених законом. Суб'єкт права на інформацію може вимагати усунення будь-яких порушень його права»*.

3. Відповідно до ст. 10 Конвенції про захист прав і основних свобод людини, ратифікованої Законом України від 17.07.1997 р., кожна людина має право одержувати і поширювати інформацію. При цьому:

- відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України *«чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України»*,
- відповідно до ст. 4 Закону України «Про інформацію» міжнародні договори та угоди, ратифіковані Україною, є частиною законодавства України про інформацію,
- відповідно до п.1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. *«чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства»*.

Таким чином, не надавши в установлений законом строк обґрунтованої відповіді на запит від 14 березня 2008 р., Мокачинське районне управління юстиції своєю бездіяльністю унеможливила реалізацію мною відповідно до чинного законодавства права на отримання інформації, порушивши низку правових норм, включаючи норми Конституції України. Моє порушене право на інформацію має бути відновлене шляхом визнання бездіяльності Мокачин-

ського районного управління юстиції протиправною і зобов'язанням її надати мені належну обґрунтовану відповідь на раніше зроблений запит.

Враховуючи вищевикладене, на підставі ст. 19, 34, 40, ч.2 ст. 55 Конституції України, ст. 9, 29, 33, 45 Закону України «Про інформацію», ст. 10 Конвенції про захист прав і основних свобод людини, ратифікованої Законом України від 17.07.1997 р., керуючись ст. 6, 17-19, 104-106, п.п.1, 2, ч.2 ст. 162 Кодексу адміністративного судочинства України,

ПРОШУ:

1. Визнати протиправною бездіяльність Мокачинського районного управління юстиції, яка виявилася у ненаданні відповіді на мій запит від 14 березня 2008 р.
2. Зобов'язати Мокачинське районне управління юстиції протягом 15-ти днів надати належну обґрунтовану відповідь на мій запит від 14 березня 2008 р.
3. Стягнути з відповідача на мою користь сплачене державне мито.

Додатки:

1. Копія письмового запиту гр-на Кислюка В.О. до Мокачинського районного управління юстиції від 14 березня 2008 р.
2. Копія повідомлення про вручення адресату запиту.
3. Квитанція про сплату державного мита.
4. Копія позовної заяви з додатками.

26 травня 2008 р.

Позивач

(підпис)

В.О.Кислюк

ДОДАТОК 2

МОКАЧИНСЬКИЙ РАЙОННИЙ СУД

(як адміністративний суд)

00000, смт. Мокачі, вул. Свободи, 3

Позивач: Приватне підприємство

«Релакс»

00000, Тернопільська обл., Мокачинський р-н,

с. Микитин, вул. Визволителів, 10

тел. _____

Представник позивача:

Петришин Йосип Іванович

00000, Тернопільська обл., Мокачинський р-н,

смт. Мокачі, вул. Івана Франка, 15 кв. 12

тел. _____

Відповідач - 1: Микитинська сільська рада

00000, Тернопільська обл., Мокачинський р-н,

с. Микитин, вул. Львівська, 2,

тел. _____

Відповідач -2: Мокачинська районна

державна адміністрація

00000, Тернопільська обл., Мокачинський р-н,

смт. Мокачі, вул. Грушевського, 1

тел. _____

ПОЗОВНА ЗАЯВА

про визнання незаконною бездіяльності Микитинської сільської ради та зобов'язання вчинити певні дії

Приватне підприємство «Релакс» (далі по тексту - Позивач) зацікавлене в отриманні земельної ділянки в користування на підставі договору оренди для риборозведення та облаштування зони відпочинку.

Стаття 124 Земельного кодексу України передбачає, що передача в оренду земельних ділянок, які перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування шляхом укладення договору оренди земельної ділянки. Передача в оренду земельних ділянок юридичним особам із зміною їх цільового призначення та із земель запасу під забудову здійснюється за проектами відведення в порядку, встановленому статтею 123 цього Кодексу.

Відповідно до п. 12 Розділу X Земельного кодексу України до розмежування земель державної і комунальної власності повноваження щодо розпорядження землями за межами населених пунктів здійснюють відповідні органи виконавчої влади, тобто у даному випадку – Мокачинська районна державна адміністрація.

Позивачем, на підставі протоколу № 9 від 14.12.2007 р. засідання районної комісії про погодження надання дозволу на складання проекту землеустрою щодо відведення в оренду земельної ділянки площею 5 га, було отримано дозвіл Мокачинської районної державної адміністрації № 169 від 21.12.2007р. на підготовку матеріалів погодження місця розташування земельної ділянки для риборозведення та облаштування зони відпочинку на території Микитинської сільської ради.

Відповідно до вказаного дозволу матеріали погодження місця розташування земельної ділянки погоджуються із сільською радою.

Проте, Голова Микитинської сільської ради Колодій М.Й., який від імені Микитинської сільської ради зобов'язаний погодити місце розташування земельної ділянки, відмовився це зробити, нічим не мотивуючи своєї відмови, і, відповідно, не надавши письмової відповіді.

Позивачем на ім'я Голови Микитинської сільської ради направлено лист (26.01.2008 р.) з проханням погодити місце розташування земельної ділянки. Не отримавши відповіді на даний лист, Позивач надіслав повторний лист (вих. № 9 від 21.03.2008 р.), про що свідчить повідомлення про вручення листа, з проханням погодити місце розташування земельної ділянки, а також підписати Акт вибору та обстеження земельної ділянки або надати обґрунтовану письмову відмову. На момент звернення з цим позовом до суду жодної відповіді нами не отримано.

Частина 9 ст. 123 Земельного кодексу України, передбачає, що рішення про відмову у наданні земельної ділянки в користування має містити мотивовані пояснення з посиланням на відповідні положення нормативно-пра-

вових актів, затвердженої містобудівної документації та документації із землеустрою.

Оскільки з вини Микитинської сільської ради Позивач не зміг вчасно оформити необхідні висновки, передбачені дозволом, то просить суд продовжити термін його дії.

У зв'язку з тим, що термін дії дозволу закінчується 14.12.2008 року, Позивач вимушений просити суд забезпечити даний позов шляхом заборони передачі в оренду земельної ділянки іншим особам.

Відповідно до ч. 9 ст. 123 Земельного кодексу України відмову органів місцевого самоврядування або органів виконавчої влади у наданні земельної ділянки в користування або залишення клопотання без розгляду в установленний строк може бути оскаржено в судовому порядку.

Враховуючи вищенаведене та керуючись ст. 123, 124 Земельного кодексу України, ст.ст. 2, 106, 117 Кодексу адміністративного судочинства України, -

ПРОСИМО:

1. Визнати незаконною бездіяльність Микитинської сільської ради.
2. Зобов'язати Микитинську сільську раду погодити ПП «Релакс» місце розташування земельної ділянки на території Микитинської сільської ради для риборозведення та облаштування зони відпочинку шляхом підписання погодження місця розташування земельної ділянки площею 5,4 га, а також підписати Акт вибору та обстеження земельної ділянки.
3. Зобов'язати Мокачинську райдержадміністрацію продовжити ПП «Релакс» термін дії дозволу на підготовку матеріалів погодження місця розташування земельної ділянки площею 5,4 га для риборозведення та облаштування зони відпочинку на території Микитинської сільської ради.

Додатки:

1. Квитанція про сплату судового збору.
2. Заява по забезпечення позову.
3. Копія довіреності.
4. Копія витягу з протоколу № 9 від 14.12.2007 р. засідання районної комісії.
5. Копія дозволу Мокачинської районної державної адміністрації № 169 від 21.12.2007р. на підготовку матеріалів погодження місця розташування земельної ділянки для риборозведення та облаштування зони відпочинку.
6. Копія листа від 26.01.2008 р.

7. Копія листа від 21.03.2008 р.
8. Копія повідомлення про вручення листа.
9. Копії позовної заяви з додатками.

«___» _____ 2008р. (підпис)

Петришин Й.І.

ДОДАТОК 3

МОКАЧИНСЬКИЙ РАЙОННИЙ СУД

(як адміністративний суд)

00000, смт. Мокачі, вул. Свободи, 3

Позивач: Приватне підприємство

«Релакс»

00000, Тернопільська обл., Мокачинський р-н,

с. Микитин, вул. Визволителів, 10,

тел. _____

Представник позивача:

Петришин Йосип Іванович

00000, Тернопільська обл., Мокачинський р-н,

смт. Мокачі, вул. Івана Франка, 15 кв. 12

тел. _____

Відповідач - 1:

Микитинська сільська рада

00000, Тернопільська обл., Мокачинський р-н,

с. Микитин, вул. Львівська, 2,

тел. _____

Відповідач -2: Мокачинська районна

державна адміністрація

00000, Тернопільська обл., Мокачинський р-н,

смт. Мокачі, вул. Грушевського, 1

тел. _____

КЛОПОТАННЯ

про забезпечення позову

Позивач звернувся до суду з адміністративним позовом, у якому просить суд:

1. Визнати незаконною бездіяльність Микитинської сільської ради.

2. Зобов'язати Микитинську сільську раду погодити ПП «Релакс» місце розташування земельної ділянки на території Микитинської сільської ради для риборозведення та облаштування зони відпочинку шляхом підписання погодження місця розташування земельної ділянки площею 5,4 га, а також підписати Акт вибору та обстеження земельної ділянки.

3. Зобов'язати Мокачинську райдержадміністрацію продовжити ПП «Релакс» термін дії дозволу на підготовку матеріалів погодження місця розташування земельної ділянки площею 5,4 га для риборозведення та облаштування зони відпочинку на території Микитинської сільської ради.

Оскільки матеріалами справи підтверджується очевидна протиправність бездіяльності Відповідача-1, невжиття заходів щодо забезпечення позову може призвести до того, що захист прав та інтересів Позивача стане у подальшому неможливим. Враховуючи вищенаведене та керуючись ст. ст. 117, 118 КАСУ України,

ПРОСИМО:

1. Забезпечити позов шляхом заборони Мокачинській районній державній адміністрації надавати дозволи на оформлення права користування земельною ділянкою площею 5,4 га для риборозведення та облаштування зони відпочинку на території Микитинської сільської ради, погодженої ПП «Релакс», іншим особам.

«__» _____ 2008р. (підпис)

Петришин Й.І.

ДОДАТОК 4

МОКАЧИНСЬКИЙ РАЙОННИЙ СУД

(як адміністративний суд)

00000, смт. Мокачі, вул. Свободи, 3

Позивач: Приватне підприємство

«Релакс»

00000, Тернопільська обл., Мокачинський р-н,

с. Микитин, вул. Визволителів, 10

тел. _____

Представник позивача:

Петришин Йосип Іванович

00000, Тернопільська обл., Мокачинський р-н,

смт. Мокачі, вул. Івана Франка, 15 кв. 12

тел. _____

ЗАЯВА

про апеляційне оскарження

Постановою Мокачинського районного суду Тернопільської області від 02 березня 2008 року було відмовлено у задоволенні позову ПП «Релакс» про визнання незаконною бездіяльності голови Микитинської сільської ради та зобов'язання голови Микитинської сільської ради вчинити певні дії.

З постановою суду ми не згодні та має намір подати апеляційну скаргу на вказану постанову.

«__» _____ 2008р. (підпис)

Петришин Й.І.

ДОДАТОК 5

АПЕЛЯЦІЙНИЙ СУД ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

46006, м. Тернопіль, вул. Князя Острозького, 20
т. (0352) 22-41-64

Позивач: Приватне підприємство «Релакс»

00000, Тернопільська обл., Мокачинський р-н,
с. Микитин, вул. Визволителів, 10,
тел. _____

Відповідач - 1: Микитинська сільська рада

00000, Тернопільська обл., Мокачинський р-н,
с. Микитин, вул. Львівська, 2,
тел. _____

Відповідач -2: Мокачинська районна державна адміністрація

00000, Тернопільська обл., Мокачинський р-н,
смт. Мокачі, вул. Грушевського, 1
тел. _____

АПЕЛЯЦІЙНА СКАРГА

на постанову Мокачинського районного суду Тернопільської області від 02 березня 2008 року

Заяву на апеляційне оскарження
до суду першої інстанції подано
«__ « _____ 200__ р.

Постановою Мокачинського районного суду Тернопільської області від 02 березня 2008 року було відмовлено у задоволенні позову ПП «Релакс» про визнання незаконною бездіяльності голови Микитинської сільської ради та зобов'язанні голови Микитинської сільської ради вчинити певні дії.

Вказану постанову оскаржуємо в повному обсязі з таких підстав:

- порушення та неправильного застосування норм матеріального та процесуального права;

- неповного з'ясування судом обставин, що мають значення для справи;
- невідповідності висновків суду обставинам справи.

Ухвалюючи постанову, суд з порушенням вимог Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ), який передбачає, що суд обґрунтовує постанову лише на доказах, які були досліджені у судовому засіданні щодо встановлення фактів і відповідних їм правовідносин; наявності порушення прав і свобод, за захистом яких спрямоване звернення до суду, взагалі не з'ясував обставини, що мають значення для вирішення справи, не встановив будь-яких фактів і відповідних їм правовідносин, та навіть не намагався перевірити заявлені вимоги.

Суд повністю не дослідив обставини справи, які засвідчують бездіяльність Микитинського сільського голови, про що свідчать численні відмови у задоволенні заявлених позивачем клопотань.

Суд також неправильно застосував норми матеріального права, якими мав керуватися Микитинський сільський голова при погодженні місця розташування земельної ділянки, в отриманні якої в користування на підставі договору оренди має ПП «Релакс». Таким чином, суд не врахував вимог закону та розглянув справу з численними порушеннями норм матеріального та процесуального права, а тому рішення суду має бути скасовано.

Вважаємо, що в суді апеляційної інстанції мають бути досліджені всі докази, що є в матеріалах справи, оскільки суд першої інстанції не використовував будь-яких доказів, якими обґрунтовувалися заявлені вимоги. Нових фактів чи засобів доказування не має.

З врахуванням викладеного та на підставі ст.ст. 184 -187 КАСУ,

ПРОСИМО:

1. Скасувати постанову Мокачинського районного суду від 02 березня 2008 року та постановити нову, якою задовольнити заявлений позов.

Додаток:

1. Квитанція про сплату державного мита.
2. Копії скарг по кількості осіб, що беруть участь у справі.

«___» _____ 2008р. (підпис)

Петришин Й.І.

ЗМІСТ

ОРГАНИ ВЛАДИ, РІШЕННЯ, ДІЇ ТА БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ЯКИХ МОЖУТЬ БУТИ ОСКАРЖЕНІ

Коли можна звертатися до адміністративного суду, оскаржуючи рішення та дії влади?	4
Що необхідно розуміти під порушенням прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин?	4
Що можна оскаржувати, звертаючись до адміністративного суду?	5
Кого закон відносить до суб'єктів владних повноважень?	5
Хто є органами державної влади на місцевому рівні?	5
Хто є органами місцевого самоврядування?	5
Хто такі суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції на основі законодавства?	5
Хто є посадовими та службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування?	6
Які існують відмінності між посадовими та службовими особами?	6
Які рішення можна оскаржувати в адміністративному суді?	7
Що собою являє нормативно-правовий акт?	7
Що собою являє правовий акт індивідуальної дії?	7
Хто може оскаржувати нормативно-правові акти та правові акти індивідуальної дії?	7
Які дії та бездіяльність можна оскаржити в адміністративному суді? . . .	7
Чи можуть бути оскаржені до адміністративного суду скарги, заяви щодо нотаріальних дій чи відмови у їх вчиненні?	8

КОМПЕТЕНЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ ЩОДО ВИРІШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ

На які види спорів поширюється компетенція адміністративних судів?	9
Що не підлягає оскарженню в адміністративному суді та на які відносини не поширюється його компетенція?	9
Як взнати, до якого адміністративного суду необхідно звертатися?	10
Що таке підсудність?	10
Які справи підсудні місцевим загальним судам в порядку	

адміністративного судочинства?	10
Які справи підсудні окружним адміністративним судам?	10
Що собою являє територіальна підсудність?	11
Що визначає інстанційна підсудність?	11
Яке значення має підсудність за зв'язком вимог?	12
Чим відрізняються місцеві загальні суди як адміністративні суди від окружних адміністративних судів?	12
До якого суду необхідно звертатися: до місцевого загального суду як адміністративного суду чи до окружного адміністративного суду? ..	13

ПРОЦЕДУРА ОСКАРЖЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ

Хто і з яким документом може звертатися до адміністративного суду?	14
Хто є сторонами в адміністративному процесі?	14
Якими процесуальними правами користуються сторони та які несуть при цьому обов'язки?	14
Протягом якого часу можна звернутися до адміністративного суду та з якого моменту такий час обчислюється?	15
Що таке процесуальні строки, чим та як вони обчислюються в адміністративному процесі?	16
Чи можуть процесуальні строки поновлюватися чи продовжуватися?	17
Якими можуть бути наслідки пропущення строків звернення до адміністративного суду?	17
Що має бути зазначено у позовній заяві?	17
Які саме позовні вимоги може містити адміністративний позов? ..	18
Що необхідно додати до позовної заяви?	19
На що необхідно звернути особливу увагу при підготовці позовної заяви?	19
Яким чином та протягом якого терміну вирішується судом питання про відкриття провадження у справі?	19
У яких випадках суд повертає позовну заяву позивачеві?	20
У яких випадках суд залишає позовну заяву без руху?	20
Що належить до судових витрат в адміністративному процесі? ...	21
Чи може суд, зважаючи на певні обставини, звільнити сторону	

від сплати судового збору?	21
У яких випадках сплачений судовий збір підлягає поверненню? ..	21
У яких випадках суд може відмовити у відкритті провадження в адміністративній справі?	22
Чи може позивач повторно звернутися до адміністративного суду з тим самим адміністративним позовом, щодо якого постановлено ухвалу про відмову у відкритті провадження?	22
Протягом якого строку адміністративна справа має бути розглянута і вирішена судом?	22
Що необхідно розуміти під розумним строком?	23
Що таке підготовче провадження та у чому полягає його сутність?	23
Яка процедура та наслідки відмови від адміністративного позову, визнання адміністративного позову під час підготовчого провадження?	24
Чи можуть сторони врегулювати спір шляхом примирення?	24
Яка процедура та наслідки примирення сторін під час підготовчого провадження?	24
У яких випадках суд не приймає відмови від адміністративного позову чи визнання адміністративного позову?	25
Які рішення може приймати суд за наслідками підготовчого провадження?	25
Що має бути зазначено в ухвалі про закінчення підготовчого провадження і призначення справи до судового розгляду?	25
Що собою являє судовий розгляд адміністративної справи в судовому засіданні та з яких частин він складається?	26
Які процесуальні дії вчиняються судом та учасниками судового розгляду в ході підготовчої стадії?	26
За якою процедурою протікає початок судового розгляду справи по суті?	28
Як відбувається дослідження обставин справи і перевірка доказів? ..	28
Що таке судові дебати та яке вони мають значення для вирішення справи?	29
Як відбувається ухвалення рішення суду?	30

Як відбувається проголошення судового рішення?	30
Чи може особа, яка бере участь у справі, заявити клопотання про розгляд справи за її відсутності?	32
Які процесуальні права та обов'язки мають сторони в судовому засіданні?	32
Чи може суд збирати докази з власної ініціативи?	33
Які матиме наслідки, якщо хтось із сторін без поважних причин не надасть докази на пропозицію суду для підтвердження обставин, на які сторона посилається?	33
У яких випадках сторони звільняються від доказування?	33
З якою метою та з чиєї ініціативи може бути призначено експертизу?33	
Яке рішення уповноважений приймати адміністративний суд за результатами розгляду адміністративної справи?	34
Про що суд може прийняти рішення у разі задоволення адміністративного позову?	34
Чи уповноважений суд приймати рішення щодо частини позовних вимог?	35
Яким чином здійснюється розподіл судових витрат?	35
З якого моменту судові рішення набирають законної сили?	36
Які наслідки має набрання судовим рішенням законної сили?	36
Як бути, коли рішення суду є незрозумілим?	37
Коли можна подати заяву про роз'яснення рішення суду та як її повинен розглянути суд?	37
Які постанови адміністративного суду підлягають негайному виконанню?	37
Яким чином сторона, на користь якої винесено рішення може звернути його до виконання?	38
Чи можна відновити виконавчий лист, якщо його було втрачено? . .38	
Чи можна поновити пропущений строк для пред'явлення виконавчого листа до виконання?	39
ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ СУДАМИ ВИЩИХ ІНСТАНЦІЙ (АПЕЛЯЦІЙНЕ ТА КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ)	
Які суди вищих інстанцій вправі переглядати судові рішення?	40
Що таке апеляційне провадження?	40

Хто і які рішення суду може оскаржити в апеляційному порядку? . . .40	
Які суди уповноважені здійснювати перегляд судових рішень як апеляційна інстанція?41	
Протягом якого строку та до якого суду необхідно звертатися про перегляд судового рішення в апеляційному порядку?41	
Що має бути зазначено в заяві про апеляційне оскарження?41	
Що має бути зазначено в апеляційній скарзі?41	
Протягом якого строку апеляційна скарга має бути призначена до розгляду?42	
Чи може особа, яка звернулася до апеляційного суду із скаргою доповнювати, змінювати, відкликати таку скаргу чи відмовитися від неї? 43	
У яких межах апеляційний суд здійснює розгляд справи?43	
Якими правами наділений апеляційний суд за наслідками розгляду апеляційної скарги?43	
Що таке касаційне провадження та яке завдання воно виконує? . . .44	
Хто і які рішення суду може оскаржити в касаційному порядку? . . .44	
Що виступає підставами касаційного оскарження?44	
Які суди уповноважені здійснювати перегляд судових рішень як касаційна інстанція?45	
Протягом якого строку та до якого суду необхідно звертатися із касаційною скаргою про перегляд судового рішення в касаційному порядку?45	
Що має бути зазначено в касаційній скарзі?45	
Протягом якого строку касаційна скарга має бути призначена до розгляду?45	
Чи може особа, яка звернулася до касаційного суду із скаргою доповнювати, змінювати, відкликати таку скаргу чи відмовитися від неї?46	
В яких межах касаційний суд здійснює розгляд справи?46	
Якими повноваженнями наділений суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги?46	
ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЗВ'ЯЗКУ З НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ	
Що таке нововиявлені обставини?50	

Хто і протягом якого строку має право подати заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами?	51
До якого суду необхідно звертатися із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами?	51
Що необхідно зазначити в заяві про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами?	51

ДОДАТОК 1

ПОЗОВНА ЗАЯВА щодо оскарження (визнання протиправною) бездіяльності Мокачинського районного управління юстиції, яка порушує права громадянина	53
---	----

ДОДАТОК 2

ПОЗОВНА ЗАЯВА про визнання незаконною бездіяльності Микитинської сільської ради та зобов'язання вчинити певні дії	56
---	----

ДОДАТОК 3

КЛОПОТАННЯ про забезпечення позову	60
--	----

ДОДАТОК 4

ЗАЯВА про апеляційне оскарження	62
---	----

ДОДАТОК 5

АПЕЛЯЦІЙНА СКАРГА на постанову Мокачинського районного суду Тернопільської області від 02 березня 2008 року	63
---	----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс адміністративного судочинства України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст. 446).
2. Посібник для органів місцевого самоврядування Кодексу адміністративного судочинства України/В.В.Кравченко, О.Ю.Янчук, Е.Ф.Демський - К., 2006. - 94 с.
3. Як захистити свої права через суд? / О.С. Врублевський. - Вид. 2-е, допов. - К.: Ін-т громадян. суп-ва: ТОВ "ІКЦ Леста", 2008. - 192 с. - Бібліогр.: с. 177-178.

Інформаційно-довідкове видання

Як оскаржити рішення влади ?

*Автор: Врублевський Олександр Станіславович
Редактор: Пакулько Валентина Володимирівна*

Інститут громадянського суспільства
м. Київ, бульв. Дружби народів 22, к. 21
тел./факс: 529-73-94
ел. пошта: csi@csi.org.ua
Інтернет сторінка: www.csi.org.ua

Виготовлено ТОВ „ІКЦ Леста“

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої діяльності до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК 726 від 18.12.2001 р.
м. Київ, бульв. Дружби народів, 22, к. 21, тел. 529-07-32.

Підписано до друку з оригінал-макету 01.07.08 р.

Формат 60x84/16. Гарнітура OfficinaSerifC. Папір офсетний.

Умовн.-друк. арк. 4,18. Обл.-вид. арк.2,89. Наклад 3000 прим.
